Svět sovětů

Čingiz Ajtmatov

DŽAMILA

Čingiz Ajtmatov

DŽAMILA

Přeložila

Stáňa Síbrtová

Ilustrovala

Jitka Kolínská

Svět sovětů

Praha 1961

REVIZE 85

KNIHOVNA
Klubu VA AZ
BRNO

Přír. č.: J 2400

Translation © Stáňa Sibrtová, 1961

Illustrations © Jitka Kolínská, 1961

NEJKRÁSNĚJŠÍ POVÍDKA O LÁSCE

RUDYARD KIPLING má novelu, která se jmenuje „Nejkrásnější povídka na světě“. Název mne udivil, ač mi bylo tehdy nějakých dvanáct let, a když jsem jako přílohu „Mercur de France“ dostal sbírku povídek, která se tak jmenovala podle první z nich, nemohl jsem se odhodlat ke čtení. Neodvažoval jsem se číst knihu od začátku. Nejdřív jsem přečetl všechny ostatní a teprve potom jsem se pustil do povídky, která dala název celé knížce. Neboť jsem dobře věděl, že takový název je vějička pro hlupáky, že ta povídka není a nemůže být nejkrásnější na celém světě. A skutečně, dopadlo to, jak jsem čekal. Dodnes to nemohu Kiplingovi odpustit.

Když mám teď říci, co si myslím o Džamile, váhám, ale přece to řeknu: ano, pro mne je to nejkrásnější vyprávění o lásce na světě. Hle, proč jsem proti všemu očekávání, ukrádaje z času na neodbytné záležitosti, tuto povídku přeložil. Leží teď přede mnou, připravená k tisku: nejkrásnější povídka o lásce na světě. Nemohl jsem to neříci. Nic dalšího jsem nehodlal dělat. Pravda, mohl jsem jednoduše napsat těch pár slov na propagační pásku a podepsat se. Ale jakmile jsem napsal „nejkrásnější povídka o lásce na světě“, pochopil jsem, že to nestačí.

Džamilu, její překlad z kirgizštiny, jsem si přečetl v srpnovém čísle sovětského časopisu „Novyj mir“, ročník 1958. Jméno autora jsem neznal. Informoval jsem se a zjistil jsem řadu jednotlivých faktů, které nic neříkaly. Jde o dílo začínajícího autora. Spisovatel Čingiz Ajtmatov se narodil 12. pro-

since 1928. Když byla „Džamila“ otištěna, nebylo mu tedy ještě ani třicet let. Je synem úředníka z kirgizské osady Šeker. Chodil do vesnické a potom do okresní školy a v patnácti letech, právě v té době, k níž se váže děj „Džamily“, v létě třetího roku války, kdy zůstalo na vesnici málo mužů, byl tajemníkem vesnického sovětu v Šekeru. To samozřejmě skoro nic neříká. V roce 1946 bychom ho byli zastihli v sousedním kazašském městě Džambulu na odborné škole veterinářské a potom na kirgizské vysoké škole zemědělské, kterou dokončil v roce 1953. Od této doby až do vyjití „Džamily“ pracoval Ajtmatov na pokusné farmě Kirgizského vědeckovýzkumného ústavu pro živočišnou výrobu. Roku 1952 se objevily v místním tisku jeho povídky, jimiž začínal svou literární dráhu. Překládal do ruštiny díla kirgizských spisovatelů a později — od roku 1956 do roku 1958 — studoval na moskevském Literárním institutu Maxima Gorkého. Roku 1957 byl přijat do Svazu sovětských spisovatelů. Tyto údaje jsou snad nutné — jiné nemám k dispozici — žádný z nich však nevysvětluje, jak mohl kdesi ve Střední Asii na začátku druhé poloviny dvacátého století mladý člověk napsat povídku, která je, přísahám, nejkrásnější povídkou o lásce na světě.

A tady, v této pyšné Paříži, Paříži Villona, Huga a Voltaira, v Paříži králů a revolucí, staleté Paříži umělců, kde každý kámen připomíná nějakou legendu nebo příběh, ve městě, kde bylo tolik zamilovaných, že při pokusu je vyjmenovat dopadneš jako v té písničce „Mám začít, ale u koho...“, v té Paříži, která všechno viděla, všechno četla, všechno zažila, pro mne najednou neexistoval ani „Werther“, ani „Bereniké“, ani „Antonio a Kleopatra“, ani „Manon Lescaut“, ani „Citová výchova“, ani „Dominica“; jen proto, že jsem si přečetl „Džamilu“, přestali pro mne existovat Romeo a Julie, Paolo a Franceska, Hernani a doña Sol..., neboť v létě třetího roku války, v srpnové noci roku 1943, potkal jsem kdesi v údolí řeky Kurkureu Danijara a Džamilu vedle jejich vozů naložených obilím a chlapce Seita, který vypráví příběh této mladé dvojice.

Co víme o lidu Kirgizie? O zemi, vklíněné mezi Čínu, Tádžikistán a Kazachstán? Kde leží vlastně ta místa, kam se dostáváme s „Džamilou“, ve které části Střední Asie?... Tu však najdeme v dopise vojáka Sadyka, Džamilina muže, poslání ve východním stylu: „Tento dopis posílám poštou svým příbuzným, kteří žijí v kvetoucím vonném Talasu...“ Á, tak to je severozápadní oblast Kirgizie, sousedící s Kazachstánem (Talaská oblast) na styku kirgizských hor a kazašských stepí. Poznáme tam jen cestu z „aulu“ — vesnice — k nádražíčku na druhé straně horské soutěsky, odkud vytéká Kurkureu, cestu, po níž jedou Džamila, Danijar a Seit odevzdat obilí, na které čeká armáda. A o blízkém sousedství Kirgizie a Kazachstánu se dovídáme jen z popisu Danijarovy písně: „Byla to píseň hor a stepí, která se hned zvučně vznášela ke kirgizským kopcům, hned zase volně snášela na kazašskou step.“

Domýšlím se, že dráha, která vede blízko Kurkureu, je jednokolejka, neboť na konci povídky se říká, že zamilovaní se ubírali k „zastávce“, kde čeká vlak na soupravu z opačné strany. A v této stepi, v těchto Velikých nebo Černých horách, jsou kromě lidí i velká stáda koní, z nichž se na podzim ozývá ržání hřebců, a také ovce a kozy; a co se týká divokých zvířat, jen docela náhodně, na nějakém zákrutu věty setkáváme se s dlouhonohými, vyzáblými dropy, kteří „poplašeně přebíhali“, utíkajíce před začínající bouří. A stejně náhodně se díky této bouři opožděně dovídám, z čeho jsou kirgizské jurty: „Plst stržená z jurty se třepala ve větru jako křídla postřeleného ptáka...“

Podobně je tomu se zvyky a s krajinou. Vypravěč, chlapec Seit, nečte z katedry přednášku z politiky nebo etnografie. Seit se tu narodil, všechno kolem je mu samozřejmé. Kočovnický život už nezastihl, narodil se, jak je vidět, dva tři roky po jeho zániku, ale zjara staví ještě matka na dvoře stálého obydlí kočovnickou jurtu, kterou udělal zamlada otec, a vykuřuje ji jalovcem. Lidé žijí v kolchozu, ale já se jen na chviličku dovídám

o existenci jeho předsedy — když zakazuje pást koně na lucince — a brigadýra Orozmata, daleko lépe charakterizovaného tím, že přišel o nohu a chodí o berli, než jeho vztahem k „úřadům", které kolchoz „honí s dodávkami".

Děj se odehrává za Velké vlastenecké války a o její reálnosti svědčí nepřítomnost mužů, těžká pro ženy i matky. Když se „džigitové" — smělí nájezdníci, postrach dívek, ztělesnění slávy Kirgizie — vydávali za zvonění tisíců třmenů na pochod, staré ženy se s nimi loučily tím, že volaly na pomoc „ducha našeho bohatýra Manase..." Toho Manase, jehož legenda se dochovala do našich dnů nikoli v rukopisných knihách, zdobených miniaturami: jeho činy opěvali po staletí lidoví vypravěči Tchien-šanu v epické trilogii o Manasovi, jeho synu Semeteovi a vnuku Sejtekovi, jež se začala zapisovat teprve v minulém století. Seitův otec, dříve než začne ráno své tesařské dílo, pronáší obrácen k Mekce modlitbu z koránu. To je všechno, co se mohu dovědět o náboženském životě. Zřejmě už docela odumřel. Nepotkám tu ani kněze, ani mully jako v Kazachstánu, zobrazeném v románu Muchtara Auezova „Abáj" či jako v „Bucháře" Sadriddína Ajní. Avšak rodové zvyky se v aulu ještě udržely a voják musí v dopise z fronty bezpodmínečně oslovit na prvním místě starší rodu — aksakaly, dokonce dříve než ženu. Není zde ani zmínky o sovětských zákonech a všichni se řídí, jak se zdá, zákonem rodu, „adatem".

Stejně letmo se povídka zmiňuje například o tom, že ve škole mají nástěnné noviny — Seit pro ně dělá obrázky. Avšak ve skutečnosti je tu všechno bojem nového se starým. Jenže tento boj je ukázán — a v tom je cena povídky — především prostřednictvím lidské duše, přímo v této duši.

Překvapující úspěch „Džamily" vyplývá z toho, že poznávajíce neznámou nám zemi, život jejích mužů a žen, kteří jsou ještě těsně spjati s patriarchálními tradicemi kočovníků, ale už bezbolestně přešli do sovětské epochy a jejího zřízení, dozvídáme se o tom jaksi zevnitř, od lidí, pro které je tu všecko blízké

a pochopitelné bez nějakého vysvětlování, že vyprávění plyne podivuhodně nenuceně, což tolik chybí dílům z poslední doby, tíhnoucím k reportáži, kde je všecko jakoby předem rozděleno do přihrádek.

Tak to vypadá v kraji, kde se po stepích a polích překuluje bodlák šáter, něco jako náš létající bodlák, „křídláč", jemuž se u nás mezi lidem říká někdy chybně bodlák „Roland". V zemi, o níž by měl mluvit jen ten, kdo má hlas Danijara, hlas člověka, ustýskaného po této zemi, mnoho let připraveného o milovaný domov.

Avšak dále se najednou všechno mění, všechno dostává svou pravou podobu. Zde se začíná něco nenapodobitelného, co neumím vysvětlit, protože nemám nadání Seita, neumělého kreslíře, který se stejným úspěchem obkresluje obrázky z učebnice (a všichni říkají, že se shodují „navlas") jako kreslí Danijara a Džamilu v srpnové noci. Ó, jak rád bych se podíval na ty jeho obrázky, tvořené se vší prostou odvahou samouka, třebaže jsou na nich lidé zobrazeni tak věrně, že je rázem poznáš! Bojím se, že škola a později akademie pokazily jeho ruku a zbavily „lidové" síly jeho obrázky a barvy, které jistě připomínaly i obrazy celníka Rousseaua i epos o Manasovi tou bezprostředností, jíž se umělci našich stárnoucích západních civilizací pokoušejí znovu nalézt jako cestu do ztraceného ráje.

Hle, kde vzniká něco nedostižného. Jako Danijar v srpnové noci otevírá nám autor náhle svou duši a svou „pravdu života", které se v Šekeru či Talasu říká právě tak jako ve Veroně nebo Tróji láska.

Jen jeden život je dán člověku. Čingiz Ajtmatov svůj život teprve začíná. Ale už se jeví jako spisovatel, v jehož srdci a rukou spočívá obrovská zkušenost lidstva. Neboť tento mladý člověk hovoří o lásce tak, jako nikdo jiný. Ó, Mussete, druhu můj, můžeš závidět té srpnové noci v dálné Kirgizii! I tomu, kdo už ve třiceti letech může říci, že nepromarnil sílu a život!

A především lásku k zemi, k životu, jak se aspoň mně zdá.

Když se pták rozezpívá nebo se nastrojí do šatu z duhových barev, vnímáme, jdouce kolem, jen hudbu a harmonii barev. Museli přijít vědci se svým bádáním, abychom pochopili, že je to píseň lásky, že je stejně jako krása opeření určena ukryté družce, která naslouchá a půjde za hlasem.

Jak už jsem říkal, příběh Džamily vypráví v povídce chlapec, a pro něho samého je to nejen objev toho, co se děje v duši zamilovaných, toho zmatku milenců, kteří dosud nevědí o své lásce, ale i objev samotného citu, intimní beseda s vlastní duší — vždyť chlapec prožívá to všechno poprvé, a proto nám ukazuje lásku jako čistý kov bez přimíšenin, kov „ve stavu zrodu".

Jak ji pojmenuje ze všeho nejdřív? „Chvílemi," říká, „se mi zdálo, že jsme s Džamilou oba vzrušeni jakýmsi společným, stejně nepostižitelným citem." Neboť chlapec, který je při jeho zrodu, si „zároveň přeje i nepřeje", aby Džamila milovala Danijara, on, který je podle zákona adatu povinen chránit svou „džene" — ženu bratra. Píseň srpnové noci v něm převrací všechny pojmy o dobru a zlu a navždy je rozbíjí. Neví, že miluje Džamilu, pochopí to, až když ji nenávratně ztratí, a ve své nevinnosti se stává pomocníkem lásky mezi Danijarem a Džamilou.

A prozatím, pátraje po podstatě lásky, umí ji pochopit jen pomocí jiného citu — touhy předat kresbou, obrazem své dojmy ostatním. Láska, uvažuje, je asi stejná inspirace jako inspirace malíře, básníka. A srpnová noc prozradí třináctiletému chlapci především to, čím chce být: právě to mu říká Danijarova píseň, hymnus lásky Danijara k Džamile.

Říci lze příliš mnoho nebo příliš málo. Tu je sama kniha. Krátké, ale veliké vyprávění. Vyprávění o lásce, kde není ani jediné zbytečné slovo, ani jediná věta, která nenalezne ohlas v duši čtenáře. Nevím, zda byl malý Seit neumělým malířem, ale tomu, kdo mluví jeho jménem, nemusí nikdo dávat lekce z mistrovství.

Když na Kavkaze zpíval Rustaveli a v Languedocu Arnau

Daniel, Kirgizové nemalovali miniatury do rukopisů. Naučili se psát docela nedávno, je to všeho všudy třicet let, co se u nich objevily knihy. Proto nemohu dopustit, aby tato povídka, která k nám přišla „z vonného, kvetoucího Talasu", píseň, kde se stejně kouzelně mluví o podzimním čase i o srpnu, o ržání hřebce i o chvění země, píseň, která boří tradice adatu a píše jméno milované ženy na první řádek dopisu, daleko před bratry, otce, matku a aksakaly, píseň o smělosti, s jakou láska láme pouto sňatku, prorážejíc lží v předsudcích aulu — a nejen aulu —, aby tato píseň mohla znít dodaleka nad pelyňkem stepí, nad vůní slámy, na které se, když jsi mlád, spí tak tvrdě, že neslyšíš ani milostné laskání Džamily a Danijara — nemohu dopustit, aby tato píseň zněla osaměle do kirgizské noci, musím dokázat, aby jí zde, v našem starém přesyceném světě, odpověděla ozvěna, a přiletěvši s bouřemi a mraky zvěstovala Čingizu Ajtmatovi, že jeho hlas dolehl až k nám a rozšířil hranice oné feérické noci, v níž se poznávají muž a žena a dítě nejasně tuší světlo.

Můj bože, jak mladý a překrásný je ještě svět! Jak se ještě zdaleka nevyčerpaly jeho síly, jak je ještě všechno v něm schopno rozbušit lidská srdce! Jsou lidé, kteří chtějí ospravedlnit svou existenci ponořením do učené hudby, z níž je vyhnáno vše, co je hudbou, jen aby dokázali, že je jim známa její podstata. Jsou lidé, kteří dosáhli takového stupně vědy, kdy se věda stává hrou... Jsou lidé, kteří věnují všechny síly na to, aby se při pohledu do zrcadla nepodobali ostatním. Ale tam, u řeky Kurkureu, mezi Čínou a Tádžikistánem, stojí chlapec, který by se byl před třiceti lety stal jako každý druhý džigitem, obrací k nám svou tvář a začíná vyprávět; a ty máš jediné přání — mlčet a naslouchat.

Děkuji ti, bože, v něhož nevěřím, za tu srpnovou noc — věřím v ni tak odevzdaně jako v lásku.

LOUIS ARAGON

ZNOVU STOJÍM před nevelikým obrazem v prostinkém rámu. Zítra ráno mám odjet do aulu a teď se dlouho a upřeně dívám na obraz, jako by mi mohl přinést štěstí na mé zítřejší cestě.

Ještě nikdy jsem jej nedal na výstavu. A nejenže jsem ten obraz nevystavoval, ale dokonce jej schovávám do nejtemnějšího kouta, kdykoliv ke mně přijedou příbuzní z aulu. Není na něm nic, zač bych se musel stydět, také jej ovšem nepovažuji za vrcholné umělecké dílo, před nímž by lidé stáli v tichém údivu. Obraz je prostý, jako je prostá země, kterou jsem na něm namaloval.

V pozadí obrazu prosvítá okraj pohaslého podzimního nebe. Nad dalekým pásmem hor vítr prohání divoké potrhané mraky. Vpředu se rozkládá červenohnědá step, porostlá pelyňkem. Cesta je zbarvena do černa, ještě nevyschla po nedávných deštích. Na okrajích cesty se tísní suché, olámané keře kavylu. Rozježděné koleje vroubí stopy dvou poutníků. Jsou stále menší a menší, až se ztrácejí, a sami poutníci — udělají-li ještě krok — vyjdou

z rámu. Jeden z nich... Ostatně poněkud předbíhám.

Bylo to za mého raného mládí. Válka zuřila již třetí rok. Na dalekých frontách, kdesi u Kurska a Orlu, bojovali naši otcové a bratři, a my, tehdy ještě výrostci sotva patnáctiletí, jsme pracovali v kolchoze. Těžká každodenní selská dřina dolehla na naše bedra, která ještě nezmužněla. Zvlášť ve žních jsme se měli co ohánět. Celé týdny jsme nebývali doma, ve dne v noci jsme pracovali v poli a na mlatě nebo odváželi obilí na nádraží.

Jednoho takového parného dne, kdy se srpy takřka rozžhavily pod rukama ženců, vracel jsem se s prázdným vozem z nádraží a rozhodl jsem se zaskočit domů.

Hned vedle brodu, na malém pahorku, kde končí ulice, stojí dva dvory, obehnané pevnou cihlovou zdí. Kolem usedlosti se majestátně tyčí topoly. Oba dvory jsou naše. Od dávných dob spolu obě naše rodiny sousedí. Sám jsem z Velkého domu. Mám dva bratry, jsou starší než já, svobodní; oba odešli na frontu a dávno jsme už od nich nedostali žádné zprávy.

Můj otec, starý tesař, se vždycky za svítání pomodlil a odcházel do práce na kolchozní dvůr. Vracel se až pozdě večer.

Doma zůstala matka a sestřička.

V sousedním domě — v aulu jej nazývají Malý dům — bydlí naši blízcí příbuzní. Pradědové nebo snad prapradědové byli rodní bratři, přesto však říkám lidem z Malého domu blízcí příbuzní, protože

jsme žili jako jedna rodina. Tak to bylo zavedeno už od dob kočovnických, kdy naši dědové společně tábořili a společně pásli stáda. I my jsme zachovali tuto tradici. Když začala v aulu kolektivizace, naši si postavili domy v těsném sousedství. S námi je spřízněna i celá Aralská ulice, která se vine aulem mezi řekami, všichni jsme z jednoho rodu.

Brzy potom, když začala celá ves společně pracovat, zemřel hospodář Malého domu. Jeho žena zůstala sama s dvěma nedospělými syny. Podle starého rodového obyčeje, kterým se tehdy ještě v aulu řídili, nemůže odejít z rodiny vdova se syny, proto se s ní musel oženit můj otec, nejbližší příbuzný zemřelého. Byla to jeho povinnost vůči duchům předků.

Tak vznikla naše druhá rodina. Malý dům byl samostatným hospodářstvím s vlastním stavením a vlastním dobytkem, ale ve skutečnosti jsme žili dohromady.

Z Malého domu také vyprovodili dva syny na vojnu. Starší, Sadyk, odešel brzy po svatbě. Dostávali jsme od nich dopisy, třebaže s velkými přestávkami.

V Malém domě zůstala matka, které jsem říkal „kiči-apa“ — mladší matka — a její snacha, Sadykova žena. Obě od rána do večera pracovaly v kolchoze. Má mladší matka, dobrá, mírná, shovívavá žena, si nezadala v práci s mladými, ani když kopali zavodňovací příkopy nebo zalévali, prostě držela s nimi krok. Osud jako by se jí za to odvděčil, dopřál jí pracovitou snachu. Džamila byla zrovna taková

KNIHOVNA
AKADEMIE VĚD

jako matka, hbitá a neúnavná, jen povahou se od ní trochu lišila.

Měl jsem Džamilu upřímně rád a ona měla ráda mne. Byli jsme dobrými přáteli, ale nesměli jsme se navzájem oslovovat jménem. Kdybychom byli z různých rodin, říkal bych jí Džamilo, ale jako ženu staršího bratra jsem ji oslovoval „džene“ a ona mne „kičine bala“ — malý chlapče — ačkoliv jsem vůbec nebyl malý a Džamila byla jen o maličko starší než já. V aulech ženy oslovují mužovy mladší bratry „kičine bala“ nebo „můj kajni“, tak se to už odedávna vžilo.

Hospodářství na obou dvorech vedla má matka. Pomáhala jí moje sestřička, rozesmáté děvčátko s nitkami v copánkách. Nezapomenu nikdy, jak perně pracovala v těch těžkých dobách. Pásla na lukách jehňata a telata z obou dvorů, sbírala kizjak a chrastí, aby bylo v domě stále čím topit, celý den se nezastavila. Moje sestřička s ohrnutým nosíkem byla matce jediným potěšením v jejím hoři, rozptylovala chmurné myšlenky na syny, o nichž nebylo zpráv.

Za pohodu a blahobyt v domě vděčí naše velká rodina mé matce. Byla svrchovanou vládkyní obou domů a strážkyní rodinného krbu.

Jako mladičké děvče přišla do rodiny našich dědů-kočovníků, věrně ctila jejich památku a řídila rodiny se vší spravedlivostí. V aulu platila za nejváženější hospodyni, ve všem svědomitou, bohatou zkušenostmi. Celý dům řídila matka. Po pravdě řečeno, otce

neuznávali obyvatelé aulu za hlavu rodiny. Nejednou jsem zaslechl, jak lidé říkali: „Raději nechoď k ustakovi — tím názvem u nás poctívají mistry řemeslníky — ten zná jen svou sekyru. Na všechno ostatní se zeptej starší matky, ta má v domě hlavní slovo…“

Musím říci, že i já jsem přečasto zasahoval do hospodářských záležitostí, ačkoliv jsem byl ještě mlád. To bylo možné jen proto, že starší bratři odešli do války. Mne nazývali džigitem dvou rodin, ochráncem a živitelem, často sice žertem, ale někdy také vážně. Byl jsem na to pyšný a s pocitem odpovědnosti jsem doslova srostl. K tomu ještě matka mou samostatnost podporovala. Chtěla, aby se ze mne stal schopný hospodář, ne takový jako otec, který se celičký den ohánět pilou a hoblíkem a jen zřídka utrousil slovo.

Nechal jsem tehdy stát vůz před domem ve stínu vrby a povolil koním postroje. Když jsem zamířil k vratům, uviděl jsem na dvoře našeho skupináře Orozmata. Seděl na koni a berlu měl jako obvykle přivázanou k sedlu. Vedle něho stála matka; přeli se o něco. Přišel jsem blíž a uslyšel jsem, jak matka říká:

„Z toho nebude nic! Že se pánaboha nebojíš, kdopak to kdy viděl, aby žena vozila pytle! Ne, ne, chlapče, nech mou snachu na pokoji, ať pracuje tam, kde pracovala. Beztak nevím, kde mi samou prací hlava stojí, jen si zkus dělat pro dvě hospodářství! Ještě že mi dcerka dorůstá… Už týden se ani narovnat nemo-

hu, v kříži mě píchá, jako bych pařezy štípala, a kukuřice je celá umořená, čeká na vodu!“ Mluvila popuzeně a co chvíli si zastrčila konce turbanu za límec šatů. To dělávala, když se zlobila.

„Vy jste mi ale pěkná!“ ucedil Orozmat zoufale a zhoupl se v sedle. „Copak bych se vás prosil, kdybych měl místo tohodle pahýlu pořádnou nohu? Radši bych sám naházel pytle na vůz a práskl do koní jako kdysi...! Není to práce pro ženskou, to já vím, ale kdepak vezmu mužské? Tak jsme se rozhodli poprosit ženy vojáků. Vy své snaše zakazujete, a nás úřady honí s dodávkami... Vojáci potřebují chleba a my jsme s plánem vedle. Je to všechno pro kočku!“

Bič jsem vlekl za sebou po zemi a pomalu jsem kráčel k nim. Když mě skupinář zpozoroval, tuze se zaradoval. Zřejmě mu bleskla hlavou dobrá myšlenka.

„Když se teda o tu svou snachu tak bojíte, je tu její kajni,“ ukázal na mne radostně. „Ten by to pěkně spočítal každému, kdo by se o ni chtěl otřít! To vám řeknu. Je to chlapík jaksepatří. Tihle hoši, to jsou teď naši dříči, jen ti nám mohou vytrhnout trn z nohy!“

Matka skočila skupináři do řeči.

„Ty mi ale vypadáš, hotový tulák!“ zabědovala. „A ty vlasy, dočista zarostlý... Máme to pěkného otce! Nenajde si chvilku, aby syna ostříhal!“

„No tak dobře, jen se dnes se synkem potěšte, vlasy mu ostříhejte...“ vpadl Orozmat obratně do matčina tónu. „Zůstaň si dnes doma, Seite! Nakrm koně

a zítra ráno dáme Džamile vůz. Budete jezdit spolu. A dej si pozor, odpovídáš za ni! Vy se nestrachujte, bajbiče, Seit nedopustí, aby ji někdo urazil. A když už je o tom řeč, pošlu s nimi Danijara. Však ho znáte, je to takový neškodný chlapík, mouchy snězte si mě!... Nedávno se vrátil z fronty. Budou jezdit s obilím na nádraží ve třech, kdopak by si pak na vaši snachu troufal? Nemám pravdu, Seite? Co ty tomu říkáš? Chceme totiž z Džamily udělat kočího, ale matka tomu nechce rozumět, tak ji přemluv."

Zalichotila mi skupinářova pochvala i to, že se se mnou radí jako s dospělým. A také jsem si představil, jak to bude pěkné, až budeme jezdit s Džamilou na nádraží. Zatvářil jsem se důstojně a řekl jsem matce:

„Žádný strach! Copak ji snad sežerou vlci nebo co?"

Jako ostřílený vozka od dělostřelců jsem si s odbornou dokonalostí uplivl mezi zuby, bič jsem vlekl za sebou a v chůzi jsem se pohupoval.

„Podívejme se!" podivila se matka jakoby potěšena, ale hned rozzlobeně zvolala: „Já ti dám vlky! Copak ty můžeš vědět! To jsme padli na pravého mudrce!"

„A kdopak by to měl vědět, když ne on, džigit, ochránce dvou rodin? Můžete na něho být pyšná!" zastal se mě Orozmat a s obavou pokukoval po matce, jestli si to snad zas nerozmyslela.

Matka však už nic nenamítala, jen se jaksi náhle schoulila a pronesla s hlubokým povzdechem:

„Jakýpak džigit, vždyť je to ještě dítě — a celé dny i noci je pryč, v práci… Sám pánbůh ví, kde jsou naši drazí džigiti! Dvory osaměly jako opuštěná tábořiště…“

Už jsem byl z doslechu a nevím, co ještě matka říkala. V chůzi jsem práskl bičem o roh domu tak silně, že se až zaprášilo; dokonce jsem ani neopětoval úsměv sestřičky, která lepila na dvoře kizjaky, popleskávajíc je maličkými dlaněmi, a důstojně jsem vešel pod přístřešek. Tam jsem si sedl na bobek a beze spěchu umyl ruce ve vodě, kterou jsem si na ně lil ze džberu. Pak jsem vstoupil do světnice, vypil hrnek kyselého mléka, druhý jsem odnesl na okno a začal jsem do něho drobit chléb.

Matka a Orozmat byli stále ještě na dvoře, jenže se už nepřeli, ale klidně, tiše rozmlouvali. Myslím, že hovořili o mých bratrech. Matka co chvíli utírala rukávem zaslzené oči, odpovídala zachmuřeným kývnutím hlavy na Orozmatova slova, kterými ji asi utěšoval, a oroseným zrakem hleděla kamsi v širou dál nad korunami stromů, jako by věřila, že tam někde spatří své syny.

Matka se poddala svému hoři a Orozmat ji asi už lehce přemluvil. Spokojen, že dosáhl svého, švihl koně a rychlým klusem vyjel ze dvora.

Matka ani já jsme ovšem tehdy netušili, jak neblaze celá věc skončí.

VŮBEC JSEM nepochyboval, že si Džamila poradí s vozem a s párem koní. Koním rozuměla, vždyť byla dcerou pastevce v horském aulu Bakair. Také náš Sadyk byl pastýřem koní. Jednou zjara při závodech ho Džamila předstihla. Kdo ví, co je na tom pravdy, ale říkalo se, že ji potom uražený Sadyk unesl. Jiní zase tvrdili, že se oženil z lásky. Ať už bylo tak nebo tak, prožili spolu všeho všudy čtyři měsíce. Pak začala válka a Sadyka povolali do armády.

Džamila od dětství pásla s otcem stáda koní — měl jen ji a byla mu dcerou i synem — snad proto se v její povaze projevovaly mužské rysy, jakási tvrdost a někdy dokonce i trochu hrubosti. Také pracovat dovedla Džamila energicky, s mužskou zručností. Se sousedkami vycházela dobře, když jí však někdo zbytečně ukřivdil, měla hned po ruce jadrnou nadávku a často vjela i do vlasů.

Sousedé si nejednou přišli stěžovat:

„Copak je to zač, ta vaše snacha? Ještě se u vás ani neohřála, ale pusa jí jede jedna radost! Nemá za mák úcty ani studu."

„Dobře že je právě taková!" odpovídala matka. „Ráda říká lidem pravdu do očí. To je lepší než se dělat pěkný a pak po straně bodnout. Vaše ženské se tváří jako svatoušci, a přitom jsou jako zkažené vejce: navrchu čisťoučké, hladťoučké, ale vevnitř — fuj! — nos aby si člověk zacpal!"

Otec a mladší matka nikdy nebyli k Džamile tak přísní, jak se sluší na tchána a tchyni, ani se s ní

nehádali pro hlouposti. Vycházeli s ní po dobrém, měli ji rádi a chtěli od ní jen jedno — aby byla věrná bohu a muži.

Jak by také ne! Vyprovodili do války čtyři syny a Džamila, jediná snacha v obou dvorech, byla pro ně slunečním paprskem chmurných dnů, proto na ni nedali dopustit. Jedna věc mi však přece jen nešla do hlavy. Matka nepatřila k lidem, kteří by měli někoho jen tak prostě rádi. Je panovačná a tvrdá. Jednala vždycky podle svých vlastních zásad a nikdy se jim nezpronevěřila. Rok co rok s příchodem jara postavila na dvoře naši kočovnickou jurtu, kterou otec zhotovil kdysi na prahu svých mužných let, a okuřovala ji jalovcem. Nás vychovala bez velkých něžností, v úctě k práci a k šedinám. Všichni členové rodiny ji museli stůj co stůj poslouchat.

Džamila hned od prvních dnů, kdy přišla do naší rodiny, vůbec nebyla taková, jak se na snachu patří. Pravda, vážila si starších a poslouchala je, ale nikdy před nimi nesklonila hlavu a také nikdy po straně neklevetila jako jiné nevěsty. Řekla vždycky přímo to, co si myslela, a nebála se postavit proti cizímu názoru. Matka ji často podporovala, dala jí za pravdu, ale poslední slovo musela mít vždycky sama.

Myslím, že viděla v přímé a hrdé Džamile člověka sobě rovného a tajně snila o tom, že ji jednou postaví na své místo, že z ní vychová právě takovou vládkyni jako byla sama, právě takovou bajbiče, ochránkyni rodinného krbu.

„Děkuj Alláhovi, dcero moje," poučovala matka Džamilu, „že ses dostala do dobrého, požehnaného domu. Máš štěstí. Zůstane ti, díky bohu, všechno, co jsme my staří nahospodařili; do hrobu si s sebou nic nevezmeme. Ale šťasten je jen ten, kdo si hledí své cti a svědomí. Pamatuj si to a řiď se podle toho!..."

Jedna věc přece jen mé rodiče rmoutila: Džamila byla až příliš upřímně veselá, zrovna jako bývají děti. Často se pro nic za nic rozesmála, ale jak zvonivě a radostně! Když se vracela z práce, nešla, ale přímo běžela na dvůr a ke všemu ještě přeskočila příkop. Z ničeho nic objala hned jednu tchyni, hned druhou a zasypala je polibky.

Džamila velmi ráda zpívala, stále si něco prozpěvovala, nijak se neostýchala před staršími. To všechno se ovšem nesrovnávalo s tradičními představami lidí v aulu o tom, jak se má chovat snacha. Obě tchyně se utěšovaly tím, že Džamila zvážní, až jí přibude let. Mládí je přece vždycky do větru! Pro mne však byla Džamila nejlepším člověkem na celém světě. Bylo nám spolu krásně veselo, třeba jsme se z ničeho nic rozesmáli a dali do rozpustilé honičky po dvoře.

Každý se musel na Džamilu se zalíbením podívat. Měla urostlou, ztepilou postavu, rovné tvrdé vlasy si splétala do dvou tuhých těžkých copů, pěkně si uvazovala svůj bílý šáteček, že jí spadal trochu šikmo do čela. To jí velmi slušelo, zdůrazňovalo to snědou pleť na hladkém obličeji. Když se Džamila smála, její do modra černé mandlové oči zajiskřily mla-

distvým zápalem, a když začala zpívat jadrné venkovské popěvky, objevil se v jejích krásných očích lesk ne zcela dívčí.

Často jsem si všiml, že mladí muži se na ni zadívali, zvlášť vojáci, kteří se vrátili z fronty. Džamila si ráda zažertovala, ale pleskla přes ruce každého, kdo se zapomněl. Přece se mne to vždycky dotklo. Žárlil jsem na ni, jako žárlívají mladší bratři na své sestry, a když jsem viděl kolem Džamily mládence, schválně jsem se jim aspoň pletl do cesty. Načepýřil jsem se a díval se na ně vztekle, aby jim bylo jasné, co si myslím: „Tady si zbytečně brousíte zuby! Jen si nemyslete, že se nemá kdo zastat ženy mého bratra."

V takových chvílích jsem zvlášť uštěpačně vpadl do rozhovoru, ať se to komu líbilo nebo ne, a vystřeloval jsem si ze záletníků. Když se mi to nedařilo, měl jsem hroznou zlost a nafoukl jsem se jako krocan.

Mládenci prskali smíchem:

„Jen se podívejme! Tak on se do té své švagrové zamiloval! To je novinka!"

Ovládl jsem se, ale cítil jsem, že mi rudnou uši a slzy se mi derou do očí z takové urážky. Džamila, má džene, mi rozuměla. Sotva zdržovala smích, který měla na krajíčku, ale zachovala vážnou tvář.

„Vy jste si snad mysleli, že se budu bavit s každým, kdo mi přijde do cesty?" řekla mládencům ve vznešené a hrdé póze. „Možná že u vás to ženy tak dělají, ale u nás ne! Pojďme odtud, můj kajni, čert je vem!"

Džamila hrdě vztyčila hlavu, nepromluvila už ani slovo, vyzývavě pokrčila rameny a s úsměvem odcházela se mnou; jen se před nimi skvěla ve své kráse.

Viděl jsem radost i rozhořčení v jejím úsměvu. Možná že si tenkrát myslela: „Ach, ty hlupáčku! Jestli se mi zachce vylétnout na svobodu, ani celá vaše rodina mě neudrží? Hlídejte si mě, ale neuhlídáte!“ V takových chvílích jsem provinile mlčel. Ano, zbožňoval jsem Džamilu, žárlil jsem, pyšnil jsem se tím, že je to má švagrová, byl jsem hrdý na její krásu i na její nezávislou, nespoutanou povahu. Byli jsme nejlepšími přáteli a nic jsme si nezatajovali.

Tenkrát bylo v aulu málo mužů. Někteří mládenci toho zneužívali, byli k ženám drzí a chovali se k nim přezíravě: jaképak prý s nimi cavyky, jen kývni a deset jich přiběhne!

Jednou při senoseči začal na Džamilu dotírat Osmon, náš vzdálený příbuzný. Byl také z těch, kteří věřili, že jim žádná žena neodolá. Džamila nevlídně odstrčila jeho ruku a zvedla se z místa, kde odpočívala.

„Dej pokoj!“ řekla teskně a odvrátila se. „Nic kloudného z vás nekouká, jste jako stádo hřebců!“

Osmon se rozvalil za stohem a pohrdavě sešpulil velké rty.

„Kočce nejvíc voní maso, které visí vysoko na hambalkách... Co se upejpáš? Přece nechceš být do smrti sama, tak proč ohrnuješ nos?“

Džamila se prudce obrátila.

„Možná že chci! Takový zlý osud nás postihl a ty se ještě směješ, hlupáku! Kdybych sto let čekala na muže vojáka, o takového jako jsi ty bych ani nezavadila. To bych ráda viděla, kdo by se s tebou bavil, kdyby nebyla válka!“

„To ti řeknu! Kdyby nebyla válka, nevyváděla bys takhle. Však by si tě muž spořádal!“ Osmon se ušklíbl. „Ech, ty kdybys tak byla mou starou, to bys jinak cvrlikala.“

Džamila se už už do něho chtěla pustit, měla něco na jazyku, ale neřekla nic, pochopila, že nestojí za to dávat se s ním do řeči. Dívala se na něho dlouhým, nenávistným pohledem. Pak si s opovržením odplivla, zvedla ze země vidle a šla si sednout jinam.

Stál jsem na voze za stohem. Když mě Džamila uviděla, prudce odvrátila hlavu. Pochopila, jak mi je. Měl jsem pocit, že neurazili ji, ale mne, že jsem byl právě potupen. Se srdcem sevřeným bolestí jsem jí vyčítal:

„Proč se s takovými drzouny bavíš? Proč si jich všímáš?“

Do samého večera měla Džamila zamračenou tvář, ani slůvkem na mne nepromluvila, ani se nesmála jako jindy. Když jsem k ní přijel se žebříňákem, rozmáchla se, zabodla vidle do kupy sena, naráz ji celou nabrala a nesla před sebou, skrývajíc za ní obličej, abych snad nezačal mluvit o té hrozné urážce, kterou v sobě tajila. Jedním trhnutím shodila

seno a hned se vrhla na další kupu. Vůz se rychle plnil. Když jsem odjížděl, viděl jsem, jak se opřela o vidle, chvilečku zasmušile postála, o něčem přemýšlela, pak se znovu vzchopila a dala se do práce.

Když jsme naložili poslední žebřiňák, dívala se Džamila dlouho na zapadající slunce, jako by zapomněla na všechno na světě. Kdesi za řekou, na okraji kazašské stepi, plálo jako rozžhavená pec slunce, zmalátnělé večerem a senosečí. Pomalu odplouvalo za obzor, zalilo ruměnou září načechrané obláčky na obloze, rozhodilo poslední záblesky světla po fialové stepi, kde na dolinách již uléhaly namodralé stíny časného soumraku. Džamila se dívala na západ s takovým tichým nadšením, jako by se jí zjevil pohádkový přízrak. Tvář jí zářila něžností, pootevřené rty se dětsky měkce usmívaly. Najednou se ke mně obrátila, a jako by odpovídala na mé výčitky, které se mi stále ještě draly na jazyk, promluvila takovým tónem, jako by jen pokračovala v našem rozhovoru:

„Nepřemýšlej o tom, kičine bala. Pusť ho z hlavy! Copak je to vůbec člověk...?“ zmlkla, provázejíc pohledem dohasínající lem slunce, a pak s povzdechem zamyšleně pokračovala: „Jakpak by takoví, jako je Osmon, mohli vědět, co člověk chová v srdci? Nikdo to neví... Možná, že takoví muži na světě ani nejsou...“

Zatímco jsem vypřahal koně, doběhla už Džamila k ženám, které pracovaly nedaleko nás, a ke mně do-

létly jejich zvučné, veselé hlasy. Těžko říci, co se v ní odehrálo, snad se jí rozjasnilo v duši, když se dívala na západ, nebo měla prostě jen radost z dobré práce. Seděl jsem na vysoké fůře sena a díval se na ni. Džamila strhla s hlavy svůj bílý šáteček a s rukama široce rozevlátýma běžela za kamarádkou po pokosené louce, na kterou se již snášel soumrak. Ve větru se třepetal lem jejích šatů. Náhle i mne smutek opustil: „Copak stojí vůbec za to myslet na Osmonovo žvanění?“

„Vyjé!“ pobídl jsem rychle koně.

TOHO DNE jsem se rozhodl, že počkám na otce, aby mi ostříhal vlasy, jak mi to skupinář přikázal; zatím jsem se dal do psaní odpovědi na Sadykův dopis. I v tom byla v naší rodině ustálená pravidla: bratři psali na adresu jméno otcovo, listonoš doručoval dopisy matce, číst je a odpovídat na ně bylo mou povinností. Ještě než jsem začal číst, věděl jsem předem, co Sadyk píše. Všechny jeho dopisy byly stejné jako jehňata v jednom stádě. Sadyk vždycky začínal zprávou o zdraví a pak muselo následovat: „Tento dopis posílám poštou svým příbuzným, kteří žijí v kvetoucím vonném Talasu — vřele milovanému, drahému otci Džolčubajovi...“ Pak přišla na řadu moje matka, pak jeho matka a nakonec my všichni v přísném pořádku. Potom byly v dopise nezbytné dotazy, jak se daří aksakalům rodu a blízkým příbuzným, zda jsou při dobrém zdraví, a teprv na samém konci, jako ve

spěchu, Sadyk připisoval: „A také pozdravuji svou ženu Džamilu…“

Dokud ovšem žijí otec a matka, dokud se těší dobrému zdraví aksakalové a blízcí příbuzní, bylo by nevhodné, ba neslušné, uvádět na prvním místě ženu nebo dokonce adresovat dopis na její jméno. O tom je přesvědčen nejen Sadyk, ale i každý muž, který si váží sám sebe. Bylo by zbytečné o tom mluvit, tak to bylo v aulu zavedeno a nejenže jsme to neodsuzovali, ale prostě jsme o tom ani nepřemýšleli; nač také? Vždyť každý dopis byl dlouho očekávanou radostnou událostí.

Matka mi přikázala několikrát za sebou dopis přečíst, pak jej ve zbožném pohnutí vzala do svých popraskaných rukou a držela lístek tak neobratně, jako by to byl ptáček, který může každou chvílí uletět. Nakonec jej skládala do trojúhelníku, těžce pohybujíc upracovanými prsty.

„Tak tak, moji drazí, jako talisman budeme opatrovat vaše dopisy!“ dodávala hlasem, v němž se chvěly slzy. „Ptá se, co otec, matka, příbuzní… Copak by se s námi dělo, vždyť jsme doma, v aulu. Ale vy — to je něco jiného! Aspoň slovíčko když napíšete — jsem živ — a dost, nic víc nepotřebujeme…“

Matka ještě dlouho hleděla na trojúhelník, pak jej schovala do koženého pytlíčku, kde byly uloženy všechny dopisy, a zavřela do truhly.

Když byla Džamila náhodou doma, dala i jí přečíst dopis. Kdykoliv brala Džamila do ruky trojúhel-

ník, všiml jsem si, jak jí zahořely tváře. Četla si jej potichu a dychtivě, rychle přebíhala očima řádky. Čím víc se však blížila ke konci, tím níž se skláněla její ramena a oheň v lících pomalu uhasínal. Zarputile nachmuřila své vzdorné obočí, nedočetla ani poslední řádky a vrátila dopis matce s takovou chladnou lhostejností, jako by vracela to, co si jen vypůjčila.

Matka si vysvětlovala Džamilinu náladu po svém a snažila se snachu povzbudit:

„Copak je to s tebou?“ řekla, zavírajíc truhlu. „Místo aby se radovala, je celá skleslá! Copak jen ty sama máš muže ve válce? Netrpíš sama, je to smutek celého národa, a s národem jej také musíš nést. Nebo myslíš, že jsou ženy, kterým se nestýská, které se netrápí pro své muže? Můžeš se trápit, ale nedej to na sobě znát, musíš smutek ukrýt v srdci!“

Džamila mlčela. Její vzdorný tesklivý pohled však říkal: „Ničemu nerozumíte, matičko!“

Sadykův dopis přišel i tentokrát ze Saratova. Sadyk tam ležel v nemocnici. Psal, že je raněn a že se snad na podzim vrátí domů, dá-li pánbůh. O tom se zmínil již dřív a všichni jsme se těšili na brzké shledání.

Přece jen jsem toho dne nezůstal doma, ale jel jsem na mlat, kde jsem obvykle nocoval. Koně jsem odvedl na lucinku a svázal. Předseda zakázal pást dobytek na lucince, ale chtěl jsem mít koně jaksepatří v pořádku, proto jsem zákaz porušoval. Věděl jsem o jednom odlehlém místečku v dolině — a pak — v noci to nikdo neuvidí! Když jsem tehdy vy-

přáhl koně a odvedl je tam, ukázalo se, že někdo už pustil do lucinky dva páry koní. To mě pobouřilo. Byl jsem přece pánem a hospodářem vozu a dvojspřeží, to mě opravňovalo k pobouření. Dlouho jsem neuvažoval a rozhodl jsem se odehnat cizí koně o kousek dál, abych dal za vyučenou opovážlivci, který vtrhl na mé území. Vtom jsem poznal pár koní, který patřil Danijarovi, onomu Danijarovi, o němž mluvil skupinář. Vzpomněl jsem si, že od zítřka budeme společně s Danijarem vozit obilí na nádraží, nechal jsem jeho koně na pokoji a vrátil jsem se na mlat.

Danijara jsem tam zrovna zastihl. Právě domazal kola u svého vozu a přitahoval šrouby na osách.

„Danike, to jsou tvoje koně v dolíku na lucince?“ zeptal jsem se.

Danijar pomalu otočil hlavu.

„Jeden pár je můj.“

„A druhý?“

„To je té, no, jak se jmenuje — myslím Džamila. Tak to jsou její koně. Jak ty jsi s ní příbuzný? Ona má tvého bratra?“

„Ano, je to má švagrová.“

„Skupinář tady ty koně nechal a nařídil, abych na ně dohlédl…“

Dobře že jsem je nevyhnal!

Snášela se noc, ustal i večerní větřík, který vanul z hor. Na mlatě také všechno utichlo. Danijar se uvelebil vedle mne u stohu slámy, ale za chvilku se

zvedl a šel k řece. Zastavil se opodál, nad samou strží, a zůstal nehybně stát s rukama za zády a hlavou maličko nachýlenou k rameni. Stál zády ke mně. V matném měsíčním světle se ostře rýsovala jeho dlouhá, hranatá postava; jako by ji sekerou vytesal. Zdálo se, že pozorně naslouchá šumění řeky. Voda se čeřila v peřejích a její hukot sílil s narůstající nocí. Snad se Danijar vposlouchával do nočních zvuků a šelestů, jež moje ucho nebylo s to zachytit. „Zase si usmyslel přenocovat u řeky. Podivín!“ ušklíbl jsem se.

Danijar se v našem aulu objevil teprve nedávno. Jednou o senoseči přiběhl za námi chlapec a vyprávěl, že do aulu přišel raněný voják; nevěděl však, kdo to je a odkud přišel. To byla událost! Kdykoliv se někdo vrátil z fronty, obyvatelé vesnice, staří, mladí, všichni do jednoho se slétli jako veliké hejno, aby se na příchozího podívali, přivítali ho, poptali se na své blízké, vyslechli novinky. Tak to u nás vždycky bývalo. Tentokrát jako by hrom udeřil! Každý si říkal: snad je to syn, snad bratr? Snad někdo z rodiny? Sekáči odhodili kosy a úprkem se hnali do vsi, aby to prozkoumali.

Ukázalo se, že Danijar byl opravdu náš krajan, rodák z našeho aulu. Lidé vyprávěli, že v dětství osiřel, asi tři roky se potloukal po dvorech a pak se vydal ke Kazachům na Čakmačskou step. Z kazašského rodu byla jeho matka. V našem aulu neměl nikoho blízkého, kdo by jej byl pozval zpět, tak se na něho zapomnělo. Když jsme se ho ptali, jak se mu za ta

léta dařilo, odpovídal vyhýbavě. Tušili jsme však, že užil bídy dosyta, že až příliš dobře poznal hořký osud sirotka. Život prohánìl Danijara po různých krajích jako vítr uschlé chmýří. Dlouho pásl ovce na solných stepích čakmačských, a když zmužněl, kopal příkopy v pustinách, pracoval v nových bavlnářských sovchozech, potom na angrenských šachtách u Taškentu, a odtud odešel na frontu.

Danijarův návrat do rodné vsi uvítali lidé s radostí. „I když se potloukal světem, přece jen našel cestu zpátky — je mu tedy souzeno pít vodu z pramenů našeho kraje. Ani rodný jazyk nezapomněl, kazaštinu je v jeho řeči sotva slyšet, jak čistě mluví!“

„Hřebec najde své stádo za devaterými horami. Kdo by nemiloval rodný kraj, kdo by neměl rád lidi, které zná z dětských let! Jsi chlapík, že ses vrátil. Schvalujeme to my i duchové tvých předků. Až dá bůh a pobijeme Němce, až budeme zas žít v míru, založíš si rodinu jako ostatní, obláčky dýmu se vznesou nad ohništěm tvého vlastního domu!“ říkali staří aksakalové.

Rozpomněli se na Danijarovy předky a přesně určili, z kterého rodu pochází. Tak přibyl do našeho aulu „nový rodák“ — Danijar.

Skupinář Orozmat přivedl k nám na senoseč vysokého přihrblého vojáka, který napadal na levou nohu. Plášť měl přehozený přes ramena a v nepravidelném rytmu své chůze se snažil držet krok s cupotavou, přichromlou kobylkou Orozmatovou. Sám skupinář,

malý a nemotorný, čímsi připomínal vedle dlouhého Danijara neklidnou sluku. Chlapci vyprskli smíchem, když je uviděli.

Danijar neměl raněnou nohu tehdy ještě docela v pořádku, těžko ji ohýbal v koleni, proto se nehodil mezi sekáče a dali jej k nám, chlapcům, na žací stroj. Upřímně řečeno, neudělal na nás zvláštní dojem. Hlavně nám nebyla po chuti jeho uzavřenost. Mluvil málo, a když utrousil slovo, bylo vidět, že zároveň myslí na něco jiného, vedlejšího, že má jakési své vlastní myšlenky; nedalo se uhodnout, jestli člověka vidí nebo ne, i když se mu díval přímo do tváře svýma zádumčivýma zasněnýma očima.

„Chudák, ještě je asi v duchu na frontě a nemůže se z toho vzpamatovat!“ říkali o něm.

Při své věčné zádumčivosti Danijar pracoval rychle a přesně. Napohled se zdálo, že je to družný člověk, srdce jako na dlani — to bylo zajímavé! Snad jeho smutné, osiřelé dětství ho naučilo skrývat vlastní city a myšlenky, vychovalo jej k uzavřenosti. I to je docela možné.

Danijarovy tenké rty s tvrdými vráskami v koutcích úst byly vždycky pevně semknuty, jeho oči hleděly teskně a klidně, jen ostré, nepokojné obočí oživovalo pohublý obličej s unaveným výrazem. Někdy zpozorněl, jako by uslyšel něco, co ostatní nevnímají; v takových okamžicích se obočí prudce vzklenulo a v očích mu zaplála jiskra inspirace. Potom se dlouho usmíval a neznámá radost mu prozářila tvář. Tomu

všemu jsme nerozuměli. A nejen tomu, ale i mnoha jiným věcem. Večer jsme vypřáhli koně, sešli se na salaši a čekali, až kuchařka uvaří jídlo; Danijar však odešel na Strážný kopec a proseděl tam až do setmění.

„Co tam dělá? Asi má hlídku, už to tak vypadá!“ smáli jsme se.

Jednou jsem ze zvědavosti vylezl za Danijarem na kopec. Nebylo tam na pohled nic zvláštního. Kolem se rozprostírala pod úpatím hor širošírá step, zahalená nafialovělým soumrakem. Tmavá pole se ztrácela v podvečerním stínu, jako by zapadala do ticha.

Danijar mě vůbec nezpozoroval. Seděl, objímaje rukama skrčená kolena, a díval se kamsi před sebe zádumčivým, ale jasným zrakem. Zase se mi zdálo, že napjatě poslouchá nějaké zvuky, které mé ucho nezachytí. Chvílemi zpozorněl a zůstal bez hnutí s očima široce rozevřenýma. Cosi jej trýznilo a já jsem čekal, že snad v tu chvíli vstane a otevře svou duši, ne přede mnou — mne vůbec nepozoroval — ale před něčím velikým, nesmírným, mně neznámým. Opět jsem vzhlédl — a nepoznával jsem jej: Danijar seděl sklesle a zachmuřeně, jako by prostě odpočíval po práci.

Sekáči našeho kolchozu byli roztroušeni na lukách kolem řeky Kurkureu. Nedaleko nás řeka vytryskla z úžlabiny a řítí se údolím v nespoutaném šíleném letu. Doba senoseče, to je doba povodní na horských

řekách. Večer voda stoupala, kalná a zpěněná. O půlnoci jsem se na salaši probouzel rozbouřeným hučením řeky. Noc shlížela do salaše třpytem dalekých hvězd v chladné temné modři, studený vítr dotíral v prudkých nárazech, země spala; zdálo se mi, že se na nás divoce valí rozběsněná řeka. Ačkoliv jsme netábořili přímo na břehu, bylo vodu v noci cítit tak blízko, že člověka zachvátil strach. Co když to strhne salaš, co když ji voda zaplaví! Moji kamarádi spali tvrdým spánkem sekáčů, já jsem však usnout nemohl a vyšel jsem ven.

Krásná i strašná je noc na břehu řeky Kurkureu. Tu a tam na lukách je v temnotě matně vidět spoutané koně. Dosyta se napásli orosené trávy a teď lehce podřimují a chvílemi pofrkávají. Dál v lukách řeka Kurkureu nelítostně útočí na břehy a s temným hukotem se valí přes kameny, ohýbajíc v běhu zmáčené vrboví. Zuřivým hukotem naplnila neklidná řeka mlčící noc. Do duše se vplížila úzkost a tíseň.

Za takových nocí jsem vždycky vzpomínal na Danijara. Nocoval obvykle v kupě sena na samém břehu řeky. Cožpak on necítí úzkost a strach? Cožpak jej neohluší divoké hučení řeky? Co má ze svého samotářství? Zvláštní člověk, jako z jiného světa! A kde teď asi je? Dívám se kolem, ale nevidím nikoho. Břehy ubíhají do dálky mezi strmými kopci, ve tmě se nejasně rýsují hřebeny hor. Ve výšinách nad mou hlavou je jen hvězdné ticho.

Danijar byl už v aulu dost dlouho, bylo by na čase,

aby si našel přátele. Zůstával však osamělý jako dřív, jako by vůbec nechápal, že člověk může cítit k lidem přátelství nebo nenávist, náklonnost či odpor. V aulu je v oblibě jen ten, kdo je dobrý, a přece někdy umí provést rozpustilý kousek, jen ten, kdo neustoupí aksakalům, ten, kdo je pánem veselí či smutku při hostinách — jen na takovém zálibně spočine i oko žen.

Když se však člověk drží stranou jako Danijar, do ničeho nestrká nos, starosti vesnice ho nezajímají, pak si ho někteří prostě vůbec nevšimnou, jiní o něm říkají shovívavě:

„Je neslaný nemastný. Nikomu neublíží, nikomu neprospěje. Žije si, chudák, jak umí; no tak pánbůh s ním…“

Takový člověk bývá obyčejně terčem vtipů nebo předmětem lítosti. A my, výrostci, kteří chtěli vždycky stůj co stůj vypadat starší, než skutečně byli, aby si v ničem nezadali s opravdovými džigity, jsme se Danijarovi co chvíli posmívali, když ne přímo do očí, tak aspoň za zády. Dělali jsme si úšklebky dokonce i z toho, že si sám v řece pral košili. Vypral ji — a ještě mokrou oblékl. Měl jen jednu.

Ale kupodivu — jaksi jsme si netroufali jednat s Danijarem po kamarádsku, přestože byl tichý a krotký. Ne snad proto, že byl starší než my — nějaké tři čtyři roky, copak to znamená? Kvůli tomu jsme nedělali žádné okolky, ani nás to nezavazovalo

k vykání! Také ne proto, že by byl hrubý nebo se vypínal, což často vzbudí úctu; nic takového to nebylo. V jeho mlčenlivé, mračné zádumčivosti bylo ztajeno cosi nedostupného, co zdržovalo i nás, ačkoliv jsme si vždycky rádi vystřelili kde z koho.

K naší zdrženlivosti přispěla možná jedna příhoda. Byl jsem mládenec velmi zvídavý a často jsem se lidem se svými věčnými otázkami až omrzel. Ale když se někdo vrátil z fronty, zrovna jsem hořel vášní vyptávat se ho na válku. Jakmile se Danijar objevil u nás na senoseči, stále jsem čekal na vhodnou chvíli, abych na něho zaútočil a něco se dověděl.

Jednou večer jsme seděli u táborového ohně a klidně jsme odpočívali po jídle.

„Danike, vyprávěj něco o válce, než půjdeme spat," poprosil jsem.

Danijar nejdřív vůbec neodpověděl, jako by se ho to bylo dotklo. Dlouho se díval do ohně, pak vzhlédl a změřil si nás pohledem.

„O válce chceš slyšet?" zeptal se, a jako by odpovídal na mé vlastní myšlenky, dodal hluše: „Ne. Pro vás je lepší, když o válce nic nevíte."

Otočil se, vzal otýpku suchého býlí, hodil ji na oheň a začal jej rozdmýchávat. Na nikoho z nás se ani nepodíval.

Pak už Danijar nepromluvil jediné slovo. Ale i z té úsečné věty nám všem bylo jasné, že o válce se nedá jen tak vyprávět, že to není pohádka před spaním. Válka vyryla krvavou jizvu do hlubin lidského srdce

a není snadné vykreslit ji slovy. Styděl jsem se sám před sebou a nikdy už jsem se Danijara na válku nezeptal.

Nebyl to však jen jediný případ, kdy si Danijar získal naši úctu. Na onen večer jsme brzy zapomněli a právě tak rychle opadl v aulu i zájem o Danijara. Jeho uzavřenost a samotářství způsobily, že k němu lidé začali být lhostejní nebo ho prostě litovali.

„Chudák bez domova," říkali o něm. „Ještě dobře, že se v kolchoze vaří, jinak by musel jít po žebrotě... Je tichý a krotký jako ovečka..."

Lidé si pomalu zvykli na Danijarovu zvláštní povahu a přestali si ho vůbec všímat. Tak už to na světě chodí: zvyk je druhá přirozenost.

DRUHÉHO DNE hned zrána jsme s Danijarem přivedli koně na mlat a zároveň s námi přišla i Džamila. Když nás uviděla, zavolala ještě z dálky:

„Hej! Kičine bala, přiveď mi sem mé koně! A kde mám postroje?" Jakoby celý život jen kočírovala, začala si pohledem znalce prohlížet vozy a zkoušela lehkým kopnutím do kola, jsou-li osy v pořádku.

Když jsme s Danijarem přijeli na koních, rozesmála se zplna hrdla. Dlouhé hubené Danijarovy nohy se klátily ve vysokých botách z náhražkové kůže se širokými holínkami, které jako by chtěly každou chvíli sletět. Já jsem pobízel koně bosýma, do černa ušlapanýma nohama.

„Vy jste mi párek k popukání!“ pohodila Džamila vesele hlavou a hned nás začala komandovat: „Tak dělejte trochu, ať máme step za sebou, než začne pražit slunce!“

Vzala koně za uzdu, s jistotou odborníka je zavedla k vozu a začala zapřahat. Zapřáhla si sama, jen mě požádala, abych jí ukázal, jak srovnat opratě. Danijara si vůbec nevšímala, jako by vedle nás ani nebyl.

Džamilina rozhodnost a vyzývavá jistota Danijara překvapila, to bylo vidět. Pozoroval ji nevlídně, se rty pevně semknutými, ale zároveň s utajeným obdivem. Když beze slova zvedl z váhy pytel s obilím a nesl jej k vozu, Džamila se na něho obořila:

„To si myslíš, že se bude každý dřít takhle sám pro sebe? Ba ne, holenku, to by nešlo! Dej sem ruku! Hej, kičine bala, co koukáš? Vylez na vůz a rovnej tam pytle!“

Džamila sama uchopila Danijarovu ruku, a když společně na sevřených rukou zvedli pytel, chudák Danijar se zarděl rozpaky. Pak nosili pytle pevně sevřenýma rukama a jejich hlavy se téměř dotýkaly. Chudák Danijar! Viděl jsem, jak trpí mučivou trýzní, jak usilovně se kouše do rtů, jak se snaží nedívat se Džamile do tváře. Džamila však jako by ho vůbec ani nevnímala, nevěnovala mu nejmenší pozornost a žertovala se ženou u váhy. Když byly pytle naloženy a chopili jsme se opratí, Džamila potutelně mrkla a řekla se smíchem:

„Hej, Danijare, nebo jak ti říkají! Na pohled se zdá, že jsi mužský, tak jeď první a veď nás!“

Danijar pobídl koně a beze slova se rozjel. „Och ty hrdino, tak ty se ke všemu ještě červenáš jako panenka!“ pomyslel jsem si.

Čekala nás dlouhá cesta: asi dvacet kilometrů stepí a pak úžlabinou k nádraží. Dobře že od nás až k samé stanici cesta stále klesá, koně se nenadřou!

Náš aul Kurkureu se rozprostírá na břehu řeky a táhne se od úpatí Velikých hor až k samým Černým horám. Dokud se nevjede do úžlabiny, je aul s tmavými skupinami stromů stále v dohledu.

Za den jsme stačili udělat cestu tam a zpět jen jednou. Vyjeli jsme zrána a dojeli na nádraží po poledni.

Slunce nemilosrdně pálilo a na nádraží byla taková tlačenice, že se nedalo vůbec projet: vozy plné pytlů se sjely z celého údolí, byli tu mezci s těžkými břemeny i voli ze vzdálených horských kolchozů. Přihnali je sem chlapci a ženy vojáků v černých šatech vyrudlých sluncem, s bosýma nohama, rozdrásanýma o kamení, se rty rozpraskanými horkem a prachem.

Na vratech obilného skladu visel pruh plátna s nápisem: „Každý klas pro frontu!“ Ve dvoře byl shon a zmatek, ozývalo se pokřikování vozků. Hned vedle za nízkou ohradou přejíždí lokomotiva, vyplivuje husté kotouče horké páry, srší kouř s jiskrami rozpálené strusky. S ohlušujícím hukotem projíždějí kolem vlaky. Velbloudi s uslin-

tanou hubou dokořán zlostně a sveřepě řvou a ani je nenapadne zvednout se ze země.

Na místě, kde skladník přejímá obilí, kupí se pod rozpálenou střechou obilné hory. Lidé musí vynést pytle po prkenných schůdcích nahoru, až po samou střechu. Ostrá vůně obilí a prach svírají dech.

„Hej, mládenče, vynes to nahoru!" řve dole skladník s očima zarudlýma od nevyspání. „Koukej to vytáhnout až nahoru, docela navrch!" Hrozí pěstí a sype ze sebe jadrné nadávky.

Proč hubuje a vyhrožuje? Vždyť i bez něho víme, kam máme pytel vytáhnout a také jej tam vytáhneme. Neseme přece obilí na ramenou až ze samého pole, kde je po zrníčku pěstovali a sbírali starci, ženy a děti, kde i teď za úmorného žňového horka zápasí kombajnér s pochroumaným kombajnem, který už dávno dosloužil, kde se ženy hrbí nad věčně rozpálenými srpy, kde drobné dětské ručky pečlivě seberou každý zapomenutý klas.

I dnes si ještě vzpomínám, jak těžké byly pytle, které jsem nosil na ramenou. Je to práce pro nejsilnější muže. Šel jsem nahoru a snažil se udržovat rovnováhu na vrzajících schůdkách, které se pod tíží prohýbaly. Okraj pytle jsem pevně stiskl v zubech, jen abych jej udržel, aby mi nespadl. V hrdle mi vyschlo od prachu, prsa se sevřela pod těžkým břemenem, před očima mi tančily ohnivé kruhy. Kolikrát jsem ochaboval v půli cesty a cítil, jak neúprosně sklouzává pytel ze zad. Nejraději jej shodit a skulit

se dolů za ním! Za mnou však jdou lidé. I oni nesou těžké pytle, jsou to moji vrstevníci, právě takoví chlapci jako já, nebo ženy vojáků, které mají syny jako jsem já. Cožpak by je nechali dřít se s takovou tíhou, kdyby nebyla válka? Ne, neměl jsem právo ochabovat, když tutéž práci dělají i ženy!

Džamila kráčí hned přede mnou, šaty má nad kolena vykasané, vidím, jak se napínají pevné svaly na jejích krásných, opálených nohou, vidím, s jakým úsilím drží své statné tělo, které se jako pružné péro napjalo pod tíží pytle. Co chvíli se Džamila zastaví, jako by cítila, že s každým krokem ochabuji.

„Vydrž, kičine bala, už budeme nahoře!“

I její hlas zní nezvykle přiškrceně a bezbarvě.

Když jsme vysypali obilí a vraceli se zpět, uviděli jsme Danijara. Kráčel po schůdcích proti nám pevným, odměřeným krokem, maličko pokulhávaje, jako vždy mlčenlivý a osamělý. Při setkání s námi vrhl na Džamilu zamračený, planoucí pohled; narovnávala si namožená záda a upravovala zmačkané šaty. Díval se na ni vždycky tak, jako by ji viděl poprvé, ale Džamila si ho vůbec nevšímala.

Ano, tak už jsme si na to zvykli: Džamila se mu buď posmívala, nebo mu vůbec nevěnovala pozornost. To se řídilo podle toho, jakou měla náladu. Jedeme třeba po cestě, něco ji napadne a zavolá na mne: „Hola, jedeme!“ Výská a točí bičem nad hlavou a žene koně tryskem. A já za ní. Předjeli jsme Danijara, nechali jsme ho za sebou v hustých oblacích prachu, který jen

zvolna usedal. Bylo to sice žertem, ale každý by si to líbit nenechal. Když jsme jej předjížděli, hleděl v zachmuřeném obdivu na Džamilu, jak stojí celá rozesmátá na voze. Ohlédl jsem se. Díval se na ni dokonce i rozvířeným prachem. V jeho pohledu bylo cosi dobrého, odpouštějícího, ale zároveň jsem v něm tušil ztajený smutek a vzdor.

Ani Džamilin posměch ani její lhostejnost nepřivedly Danijara nikdy z míry. Zrovna jako by byl odpřisáhl, že všechno snese. Nejdřív jsem ho litoval a několikrát jsem Džamile řekl:

„Proč si z něho děláš legraci, džene? Vždyť je to taková ovečka!“

„Jdi s ním k šípku!“ smála se Džamila a mávla rukou. „To já přece jen tak, žertem, však toho bručouna neubude!“

Potom jsem si i já začal dělat z Danijara šprýmy a posmíval jsem se mu stejně zdatně jako Džamila. Začaly mě zneklidňovat jeho zvláštní upřené pohledy. Jak se na ni díval, když si přehazovala pytel na ramena! A také právem, neboť v tom hemžení a zmatku na dvoře, který připomínal tržiště, mezi tlačícími se ochraptělými lidmi nápadně vynikaly Džamiliny jisté, přesné pohyby a lehká chůze. Jako by si vykračovala na volném prostranství!

Každý se na ni musel zadívat. Když brala pytel z okraje vozu, vytáhla se, prohnula, nastavila rameno a naklonila hlavu, až bylo vidět její krásnou šíji, a copy hnědé sluncem se téměř dotýkaly země.

Danijar zůstal stát, jen tak jako by si chtěl oddechnout při práci, a provázel Džamilu pohledem až k samým dveřím. Jistě si myslel, že to dělá nenápadně, ale já jsem všechno pozoroval a začínalo mi to být proti mysli, dokonce jako by to uráželo mé city: cožpak takový Danijar mohl být Džamily hoden?

„Jen se podívejme, i ten nevinný Danijar se zakoukal, a co teprv jiní!" Celá má bytost se vzbouřila. Dětské sobectví, kterého jsem se ještě nezbavil, se rozhořelo palčivou žárlivostí. Děti přece vždycky žárlí, zajímá-li se někdo cizí o lidi jim blízké. Místo soucitu jsem teď cítil k Danijarovi jakési nepřátelství. Jen ať se mu posmívají, dobře mu tak! — radoval jsem se zlomyslně.

Čtveráctví, která jsme mu s Džamilou prováděli, skončila jednou docela neblaze. Mezi pytli, v nichž jsme vozili obilí, byl jeden ohromný, sedmipudový, sešitý z hrubé tkaniny. Obvykle jsme jej nesli dva, jeden by s ním nic nesvedl. Tehdy jsme si na mlatě řekli, že si z Danijara trochu vystřelíme. Naložili jsme ohromný pytel na jeho vůz a svrchu jsme jej zarovnali jinými. Cestou jsme se zastavili v ruské vesnici, zaběhli do jednoho sadu, natrhali jablek a celou cestu jsme měli veselou zábavu; Džamila se strefovala jablky do Danijara. Pak jsme jej jako obyčejně předjeli a rozvířili před ním mračno prachu. Dohnal nás v úžlabině u železničního přejezdu; byly spuštěny závory. Odtud jsme již společně dojeli k nádraží. Jaksi jsme úplně pustili z hlavy sedmipudový

pytel. Vzpomněli jsme naň, když už bylo obilí téměř složeno. Džamila do mne z boku rozpustile strčila a kývla směrem k Danijarovi. Stál na voze, ustaraně se díval na pytel a bylo vidět, že přemýšlí, co s ním. Pak se rozhlédl kolem a zpozoroval, jak Džamila zdržuje smích. Silně zrudl — pochopil.

„Utáhni si kalhoty, ať je cestou neztratíš!“ vykřikla Džamila.

Danijar po nás šlehl zlým pohledem; nestačili jsme se ani vzpamatovat a už táhl pytel po dně vozu, postavil si jej a seskočil. Jednou rukou pytel přidržoval, pak si ho převalil na záda a vykročil. Nejdřív jsme se tvářili lhostejně. Co by na tom bylo zvláštního? Ostatní si toho vůbec nevšímali — člověk jde s pytlem, tak tu přece chodí všichni. Když Danijar přicházel ke schůdkům, Džamila k němu přiběhla.

„Shoď ten pytel, to jsme si z tebe jen vystřelili!“

„Jdi pryč!“ řekl důrazně a vykročil na schůdky.

„Podívej, jak táhne!“ řekla Džamila, jako by se ospravedlňovala. Stále se ještě potichu smála, ale smích byl nepřirozený, jako by se do něho nutila.

Všimli jsme si, že Danijar začal silněji napadat na raněnou nohu. Jak se mohlo stát, že jsme na to dřív nepomyslili? Do dneška si nemohu odpustit ten hloupý žert. Vždyť to já, chytrák, jsem tohle vymyslel!

„Vrať se!“ vykřikla Džamila s násilným smíchem.

Danijar se však již vrátit nemohl, za ním šli lidé.

Nevzpomínám si jasně, co bylo dál. Viděl jsem

Danijara sehnutého pod obrovitým pytlem, s hlavou nízko skloněnou a semknutými rty. Šel pomalu a opatrně zvedal raněnou nohu. Každý nový krok mu působil takovou bolest, že až křečovitě trhl hlavou a na okamžik se zastavil. Čím výše stoupal po schůdkách, tím silněji se houpal ze strany na stranu. Těžký pytel s ním kymácel. Cítil jsem úzkost a stud, až mi v hrdle vyschlo. Strnulý hrůzou jsem se sám prohýbal pod tíhou jeho nákladu a cítil zároveň s ním nesnesitelnou bolest v raněné noze. Opět se zakymácel, trhl hlavou, a mně se před očima všechno rozvířilo, všechno potemnělo, země mi odplouvala pod nohama.

Náhle mi kdosi silně stiskl ruku, až mi v kostech zapraskalo. Probral jsme se z ustrnutí. Ani jsem Džamilu hned nepoznal. Byla bledá jako stěna, ohromné zřítelnice blýskaly v široce otevřených očích, rty se stále ještě zachvívaly smíchem, který na nich před chvíli odumřel. Teď už jsme tu nestáli jen my dva, dole u schodů se sběhli všichni, kteří byli kolem, i skladník. Danijar udělal ještě dva kroky, chtěl si narovnat pytel na zádech — a pomalu klesal na koleno. Džamila si zakryla tvář rukama.

„Shoď to! Shoď ten pytel!“ vykřikla.

Ale Danijar bůhvíproč nesl pytel dál, ačkoliv je už dávno mohl shodit stranou ze schůdků, aby nepřekážel těm, kteří šli za ním. Když uslyšel Džamilin hlas, vzchopil se, narovnal nohu, udělal ještě krok a znovu se zakymácel.

„Shoď to přece, čubčí synu!“ zařval skladník.

„Shoď to!“ volali lidé.

Danijar ani tentokrát nepovolil.

„Ne, neshodí!“ zašeptal kdosi přesvědčivě.

Snad všem — těm, kteří šli v zástupu po schůdkách, i těm, kteří stáli dole — bylo teď už docela jasné: pytel neshodí, ledaže by padl zároveň s ním. Rozhostilo se mrtvé ticho. Venku za ohradou trhaně zahvízdala lokomotiva.

Danijar šel jako omámený kymácivým krokem nahoru pod rozžhavenou železnou střechu a prkna schodů se pod ním prohýbala. Na každém kroku se zastavil a ztratil rovnováhu, znova nabral sil a kráčel dál. Ti, kteří šli za ním, vyrovnávali s Danijarem krok a také se zastavovali. Vyčerpávalo to a ubíralo sil, nikdo však nereptal. Svázání neviditelným provazem šli lidé se svými břemeny jako po nebezpečné kluzké stezičce, kde život jednoho závisí na životě druhého. V jejich společném mlčení a stejnoměrném pokyvování byl jediný pevný rytmus. Krok, ještě krok za Danijarem, a ještě krok. S jakým soucitem pohlížela na něho žena, která šla za ním! Sama těžce vlekla nohy, rty měla stisknuté, ale úpěnlivě sledovala každý jeho krok.

Zbýval už jen kousek, brzy bude konec stoupání. Danijar se však znovu zakymácel, raněná noha už vypovídala službu. Neshodí-li pytel, v tu chvíli se strhne.

„Běž! Podepři ho zezadu!“ vykřikla na mne Džamila a sama v bouřlivém zmatku vztáhla ruce, jako by tím mohla Danijarovi pomoci.

Rychle jsem vyběhl po schůdkách. Protlačil jsem se mezi lidmi a pytli a přiběhl jsem k Danijarovi. Pohlédl na mne zpod loktu. Na zrudlém mokrém čele se žíly napjaly a krví podlité oči mě přimrazily hněvem. Chtěl jsem podepřít pytel.

„Běž!“ zachroptěl hrozivě Danijar a pohnul se kupředu.

Když Danijar sešel dolů, těžce dýchal a napadal na nohu. Ruce mu visely jako dva pahýly podél těla. Všichni se před ním mlčky rozestoupili, skladník se však nezdržel a vykřikl:

„Co blbneš, chlape? Copak nejsem člověk, copak bych ti to nedovolil vysypat dole? Proč taháš takové pytle?“

„To je má věc,“ odpověděl tiše Danijar.

Uplivl si a šel k vozu. Nemohli jsme na něho ani pohlédnout. Bylo nám hanba a zároveň nás dopalovalo, že si Danijar vzal tak k srdci náš hloupý žert.

Celou noc jsme jeli bez jediného slova. U Danijara to nebylo nic zvláštního, proto jsme nemohli poznat, je-li uražen nebo už na všechno zapomněl. Bylo nám však těžko, svědomí nás pálilo.

Když jsme ráno na mlatě nakládali, vzala Džamila nešťastný pytel, dupla na něj a prudce jej roztrhla.

„Tady máš ten svůj hadr!“

Hodila pytel k nohám ženě u váhy, která se na ni překvapeně podívala. „A řekni skupináři, aby tam takovéhle pytle podruhé nestrkal!“

„Copak to do tebe vjelo? Co tě to posedlo?“

CELÝ PŘÍŠTÍ den nedal Danijar na sobě znát včerejší urážku, byl klidný a mlčenlivý, jen víc než obvykle pokulhával, zvlášť při nošení pytlů. Každý jeho krok nám připomínal naše provinění. Kdyby se aspoň zasmál nebo zažertoval, hned by se nám ulevilo a zapomněli bychom na celou nepříjemnou příhodu.

Džamila se také tvářila jakoby nic. Smála se a žertovala, aby si nezadala ve své hrdosti, ale přece jen jsem viděl, že celý den není ve své kůži.

Vraceli jsme se pozdě z nádraží. Danijar jel napřed. Byla nádherná noc. Kdo by neznal srpnové noci s třpytem hvězd, tak vzdálených a přitom blízkých! Je jasně vidět každou hvězdičku. Jedna z nich s okrajem jakoby obetkaným jiním jiskří ledovými krystaly a v naivním údivu zhlíží na zem z temného nebe. Jeli jsme úžlabinou a dlouho jsem ji pozoroval. Koně v radostném spěchu klusali k domovu, kola skřípavě drtila štěrk. Vítr přinášel ze stepi nahořklou vůni kvetoucího pelyňku a jemný, sotva znatelný pach zralého žita, které vychládalo po parném dni; to vše se prolínalo s ostrou vůní kolomazi a zpocených koňských postrojů až k lehké závrati.

Na jedné straně cesty čněla temná skaliska, porostlá šípkem, na druhé straně hluboko pod námi v křovinách vrboví a divokých topolů šuměly věčně neklidné vlny řeky Kurkureu. Jen chvílemi kdesi daleko za námi s rachotem přeletěl přes most

vlak a odnášel s sebou do dálky dunivé nárazy kol.

Jaká slast! Jedeme si svěžím večerním chladem, poddáváme se houpavému rytmu koňských těl, slyšíme srpnovou noc a vdechujeme její vůně! Džamila jela přede mnou. Odhodila opratě, rozhlížela se a tichounce si prozpěvovala. Věděl jsem, že ji tíží naše mlčení. Kdo by mohl mlčet za takové noci, která je jako stvořena k písním!

Dala se do zpěvu. Snad zpívala také proto, že chtěla navázat dřívější bezprostřednost v našich vztazích k Danijarovi, chtěla zaplašit pocit vlastní viny před ním. Měla zvučný, vábný hlas; zpívala obyčejné venkovské písničky, jako: „Hedvábným šátkem ti zamávám“ nebo „Můj milý odjel do dáli…“. Znala mnoho písní a zpívala je prostě a upřímně, takže ji bylo příjemné poslouchat. Náhle uprostřed písně zavolala na Danijara:

„Hej, Danijare, kdybys aspoň něco zazpíval! Ty jsi mi pěkný džigit!“

„Jen zpívej, Džamilo, zpívej!“ odpověděl rozpačitě Danijar a zpomalil koně. „Poslouchám tě, natahuju obě uši!“

„A ty si myslíš, že my snad uši nemáme? Rozmysli si to, a když nechceš, tak nech tak!“ Džamila se znovu dala do zpěvu.

Kdo ví, proč ho vyzvala ke zpěvu. Možná jen tak, možná také, že s ním chtěla zapříst rozhovor. To byla asi hlavní příčina, protože zakrátko znovu zavolala:

„A poslouchej, Danijare, už ses někdy zamiloval?“ zasmála se.

Danijar na to nic neřekl. Džamila také zmlkla.

„To si vybrala zpěváka!“ ušklíbl jsem se.

U říčky, která přetínala cestu, zmírnili koně krok, cvakajíce podkovami do mokrých stříbřitých kamenů. Když jsme přejeli brod, Danijar popohnal koně a náhle zazpíval nejistým hlasem, roztřeseným jízdou přes výmoly:

Hory moje, hory modrobílé,
země moje, země otců mých!

Náhle se zajíkl, odkašlal, ale další dva verše zazpíval již hlubokým hrudním hlasem, třebaže trochu chraptivě:

Hory moje, hory modrobílé,
kolébko má...

Znovu se zarazil, jako by se něčeho polekal, a odmlčel se.

Živě jsem si představil, jak zrozpačitěl. Ale i v tom ostýchavém zpěvu bylo něco neobyčejně vzrušeného, patrně i hlas měl pěkný. Bylo to prostě k neuvěření! Tohle že je Danijar?

„Podívejme se na něho!“ neudržel jsem se.

Džamila na něho zavolala:

„Proč jsi přestal? Tak zpívej, zpívej pořádně!“

Před námi se jasnilo, vyjížděli jsme z úžlabiny do údolí. Ovanul nás svěží větřík. Danijar začal znovu zpívat. Nejdříve plaše a nejistě, pak stále silněji, až se jeho hlas rozlehl v úžlabině a nesl se ozvěnou v dalekých skalách.

Nemohl jsem ani uvěřit, kolik vášně a nadšení bylo v té melodii! Nevěděl jsem a nevím ani dnes, jestli to byl jen vzrušený hlas nebo něco hlubšího, co pramení přímo v lidské duši, něco, co rozechvívá i jiné stejným vzrušením, co dává život nejskrytějším myšlenkám.

Kdybych dovedl aspoň nějak vyjádřit Danijarovu píseň! Nebylo v ní téměř slov, a přece otvírala hloubku lidské duše. Nikdy předtím a nikdy potom jsem takovou píseň neslyšel. Nepodobala se kirgizským ani kazašským písním, ale zněla v ní jejich tklivá krása. Danijarova melodie měla v sobě nejlepší prvky dvou příbuzných národů, splétala je v jedinou neopakovatelnou píseň. Byla to píseň hor a stepí, která se hned zvučně vznášela ke kirgizským kopcům, hned zase volně snášela na kazašskou step.

Poslouchal jsem a nevycházel z údivu: „Takhle to tedy je! Tohle je Danijar! Kdo by to do něho řekl!“

Jeli jsme již stepí po měkké, uježdění cestě; Danijarův zpěv se teď rozvíjel do šíře, nové a nové melodie se střídaly s podivuhodnou pružností. Skrývá v sobě opravdu takové bohatství? Co se to s ním stalo? Zrovna jako by byl čekal na svůj den, na svou chvíli!

Náhle jsem pochopil jeho podivínství, které vzbuzovalo v lidech rozpaky a posměch, jeho zasněnost, samotářství i jeho mlčenlivost. Teď už jsem tušil, proč v zamyšlení seděl celé večery na Strážném kopci, proč zůstával sám v noci u řeky, proč stále naslouchal zvukům, které jiným unikaly, proč mu někdy náhle zaplály oči a ostražitě stažené obočí se prudce vzklenulo. Ten člověk hluboce miloval. Cítil jsem, že nemiluje prostě jen druhého člověka; byla to nějaká jiná, nesmírně silná láska — k životu, k zemi. Tu lásku choval v sobě, ve své hudbě, byla mu vším. Lhostejný člověk by nemohl tak zpívat, byť měl hlas sebekrásnější.

Když se zdálo, že zvuky písně již dohasínají, tu nová rozechvělá vlna jako by probudila dřímající step. I step naslouchala, s radostným vděkem přijímala melodie, které se v ní zrodily. Jako široká řeka se vlnil šedomodrý lán zralého obilí, jež čekalo na pokosení, předjitřní záblesky kmitaly polem. Skupiny mohutných starých vrb u mlýna šelestily listovím, za řekou dohořívaly ohně polních tábořišť, neznámý jezdec tiše jako stín spěchal po břehu směrem k aulu, ztrácel se v sadech a opět objevoval. Vítr přinášel ze sadů vůni jablek, omamný medový opar kvetoucí kukuřice a teplý pach kizjaků.

Danijar zpíval dlouho, zcela pohroužen do sebe. Ztichlá srpnová noc mu v okouzlení naslouchala. Dokonce i koně již dávno zmírnili krok, jako by se báli porušit divotvorné kouzlo.

Náhle Danijar na nejvyšším zvonivém tónu přetrhl melodii a pobídl koně do cvalu. Čekal jsem, že i Džamila vyrazí za ním a také jsem se připravil; ale Džamila se vůbec nepohnula. Zůstala sedět jako dřív s hlavou skloněnou k rameni, jako by se stále ještě vposlouchávala do tónů, jež se v neztenčené síle vznášely kdesi ve vzdušném prostoru. Danijar odjel a my jsme až do aulu nepromluvili. K čemu také slov? Vždyť slovy se často všechno nevypoví…

OD ONOHO DNE jako by se v našem životě něco změnilo. Stále jsem teď očekával cosi krásného, vytouženého. Zrána jsme vždy na mlatě naložili, přijeli na nádraží a netrpělivě spěchali s odjezdem, abychom na zpáteční cestě poslouchali Danijarův zpěv. Jeho hlas se ve mně usídlil a pronásledoval mě na každém kroku. S ním jsem ráno běžel mokrou orosenou lucinkou k svázaným koním; slunce se vyhouplo za horami a s úsměvem mě vítalo. Slyšel jsem jeho hlas i v měkkém šelestu zlatého pšeničného deště, když starci přihrnovali obilí do vzdušného proudu čističe, i v plavném, krouživém letu osamělého supa ve výši nad stepí, ve všem, co jsem viděl a slyšel, se mi odrážely Danijarovy melodie.

Když jsme večer jeli úžlabinou, vždycky se mi zdálo, že se přenáším do jiného světa. Poslouchal jsem Danijara a před zavřenýma očima mi oživovaly podivuhodně známé a milé obrazy z dětství: ve vý-

šinách, kam doletí jen jeřábi, plují v jarním kočování něžná kouřově modrá oblaka nad stany tábořišť; stáda koní se ženou s dusotem a ržáním po dunící zemi na letní pastvu, mladí hřebci s nezastřiženými hřívami a s očima svítícíma temným divokým ohněm pyšně a rozpustile obíhají kolem svých matek; stáda ovcí se rozbíhají po pahorcích, jako když se pomalu rozlévá láva; ze skály se hrne vodopád a oslepuje oči křišťálem svých rozvířených vln; v stepi za řekou se měkce sklání slunce do keřů kavylu a osamělý jezdec v dálce na ohnivém lemu obzoru jako by spěchal za sluncem — je mu tak blízko, jen ruku vztáhnout — a pak se rovněž noří do stínu křovin a soumraku.

DO ŠIROKA se rozprostírá za řekou kazašská step. Rozhrnula naše hory do obou stran, leží mezi nimi drsná a osamělá.

Onoho památného léta, kdy na nás udeřila válka, rozhořely se ohně ve stepi a stáda bujných koní ji rozvířila horkým prachem; pastevci se rozjeli na všechny strany. Vzpomínám si, jak z protějšího břehu volal kazašský jezdec pronikavým hlasem pasáka:

„Do sedla, Kirgizové! Nepřítel! Braňte naši zem!“ a uháněl dál v kotoučích rozvířeného prachu jako v horkých vlnách vzdušného přeludu.

Step všechny povolala; v slavnostním drsném dunění vyrazily z hor i z údolí naše první jízdní oddíly. Řinčely tisíce ostruh, tisíce jezdců upíralo zrak do

stepi; vpředu na žerdích vlály rudé prapory, vzadu za mračnem prachu rozvířeným koňskými kopyty doléhala na zemi žalostná, úpěnlivá prosba matek a žen: „Ó, pomoz nám, matko země! Dej, ať naše muže a syny provází duch bohatýra Manase!“

Tam, kde muži odcházeli do války, zůstávaly stezky zkropené hořem.

Celý tento svět pozemské krásy a vzruchu otevíral přede mnou Danijar ve svém zpěvu. Kde se tomu naučil, u koho tohle odposlouchal? Věděl jsem, že tak silně mohl milovat svou zemi jen ten, kdo po ní celým srdcem toužil v dlouhých letech odloučení, kdo svou lásku protrpěl. Když Danijar zpíval, poznával jsem i jeho samého, malého chlapce, který se toulá po stepních cestách. Snad právě tehdy se v jeho duši zrodily písně o vlasti? Nebo snad tehdy, když putoval ohnivými verstami válečných cest?

Při Danijarovu zpěvu se mi chtělo pokleknout k zemi a sevřít ji v pevném synovském objetí jen za to, že ji člověk může tak milovat. Tehdy jsem poprvé pocítil, jak se ve mně probudilo cosi nového, co jsem ještě nedovedl pojmenovat; bylo to něco nepřekonatelného, potřeba vyjádřit vlastní nitro. Ano, vyjádřit, nejen sám vidět a citem vnímat svět, ale předat i jiným své vidění, své myšlenky a pocity, vyprávět lidem o kráse naší země s takovým nadšením, jako to uměl Danijar. Zmíral jsem bezděčným strachem i radostí před čímsi neznámým. Tehdy jsem ještě netušil, že se musím chopit štětce.

Už od dětství jsem rád kreslil. Obkresloval jsem obrázky z učebnic a kamarádi říkali, že se mi to daří navlas jako v knize. Ve škole mě učitelé také chválili, když jsem nosil kresby do našich nástěnných novin. Potom vypukla válka, bratři odešli na frontu a já jsem nechal školy, abych mohl pracovat v kolchoze jako všichni moji vrstevníci. Zapomněl jsem na barvy a štětec a nemyslel jsem si, že se k nim ještě někdy vrátím. Danijarovy písně však rozjitřily mou duši. Chodil jsem jako ve snu a hleděl na svět udiveným zrakem, jako bych všechno viděl poprvé.

A jak se změnila Džamila! Kam se poděla ta dovádivá, rozesmátá čiperka! Průzračný jarní stín jako by se uložil v jejích pohaslých očích. Cestou stále o něčem usilovně přemýšlela. Teskný zasněný úsměv přelétal po jejích rtech, tiše se radovala z čehosi krásného, o čem věděla jen ona sama. Někdy přehodila pytel na ramena a zůstala rozpačitě stát jako před rozbouřeným potokem, když neví, má-li jej přejít či nemá. Danijarovi se vyhýbala a nedívala se mu do očí.

Jednou na mlatě mu řekla:

„Co kdybys takhle svlékl tu svou košili? Dej ji sem, vyperu ti ji!“ Tvářila se při tom rozzlobeně, ale viděl jsem, že to jen předstírá.

Když pak vyprala v řece košili, rozprostřela ji na trávě, sama si sedla vedle ní a dlouho ji pečlivě uhlazovala dlaněmi, prohlížela proti slunci prodřená ra-

mena, pokyvovala hlavou a znovu uhlazovala, tiše a smutně.

Jen jednou za tu dobu se Džamila hlasitě, nakažlivě rozesmála a jako dřív jí zazářily oči. Na mlatě se náhodou zastavila veselá parta mladých žen, děvčat a mládenců, bývalých vojáků z fronty. Právě složili do kup lucinku.

„Hola hej! Sami si jedí pšeničný chléb, a nám nic! Pohostíte nás, nebo vás vykoupáme v řece!“ Mládenci žertem nastavili vidle.

„Vás se tak lekneme! Pro naše kamarádky se už něco najde, ale vy se nakrmte sami, jak pánbůh dá!“ zvonivým hlasem odpověděla Džamila.

„Tak vy takhle? Do řeky s vámi!“

Děvčata a chlapci se do sebe pustili. S křikem, pištěním a smíchem se strkali do vody.

„Chytejte je! Hoňte je!“ smála se Džamila nejvíc ze všech a rychle, obratně vždy vyklouzla útočníkům.

Mládenci kupodivu jako by viděli jen Džamilu. Každý se ji snažil chytit a přitisknout k sobě. Tři chlapci ji najednou chytili a nesli na břeh.

„Hubičku — nebo tě tam hodíme!“

„Rozhoupejte ji!“

Džamila se obratně vytáčela, smála se, naklonila hlavu a volala vesele na pomoc kamarádky. Ty však zmateně běhaly po břehu a lovily v řece své šátečky. Mládenci se spiklenecky rozesmáli a hup Džamilu do vody! Vyšla se zplihlými mokrými vlasy, dokonce ještě krásnější než dřív. Mokré kartounové šaty se jí

přilíply k tělu a těsně přiléhaly k pevným bokům a dívčí hrudi. Džamila si toho nevšímala, smála se a pohupovala. Po jejím rozpáleném obličeji vesele stékaly potůčky vody.

„Hubičku!“ naléhali mládenci.

Džamila je políbila, ale znovu letěla do vody, znovu se smála a trhnutím hlavy odhodila těžké prameny vlasů.

Všichni na mlatě se smáli rozmarnému dovádění mladých. Starci, kteří čistili obilí, odhodili lopaty a utírali si ze samého smíchu slzy; vrásky na jejich zhnědlých tvářích se stáhly radostí a mládím, které na chvilečku ožilo. I já jsem se z té duše smál a zapomněl jsem tentokrát na svou řevnivou povinnost střežit Džamilu před mládenci.

Jen Danijar se nesmál. Náhodou jsem si ho všiml a hned jsem se zarazil. Stál osaměle na kraji humna, zeširoka rozkročen. Zdálo se mi, že užuž vyrazí, aby vyrval Džamilu mládencům z rukou. Nemohl od ní odpoutat svůj posmutnělý, nadšený pohled, z něhož vyzařovala radost i bol. Džamilina krása byla jeho hořem i štěstím. Když mládenci Džamilu k sobě tiskli a každý chtěl od ní políbení, svěsil hlavu a pohnul se jakoby k odchodu, ale neodcházel.

Zatím ho zpozorovala i Džamila. Naráz se přestala smát a sklopila oči.

„Zasmáli jsme se, ale teď dost legrace!“ zarazila náhle rozdováděné mládence.

Kdosi se ji ještě pokusil sevřít v náručí.

„Nech toho!“ odstrčila ho Džamila, pozvedla hlavu, letmo pohlédla provinile na Danijara a odběhla do keřů, aby si vyždímala šaty.

Nebylo mi ještě všechno jasné v jejich vztazích a přiznám se, že jsem se bál o tom přemýšlet. Nelíbilo se mi však, že Džamila zesmutněla a sama se vyhýbala Danijarovi. Kdyby se byla raději smála jako dřív a tropila si z něho žerty! Zároveň jsem cítil velikou neznámou radost za ně za oba, když jsme se pozdní nocí vracívali do aulu a nechali se unášet Danijarovým zpěvem.

Úžlabinou jela Džamila na voze, ve stepi seskočila a šla pěšky. Také já jsem slezl z vozu — tak je to lepší, jít po cestě a poslouchat. Nejdřív jsme šli každý vedle svého vozu, ale krok za krokem jsme se stále blížili k Danijarovi, ani jsme to sami nepozorovali. Jakási neznámá síla nás k němu přitahovala, chtělo se nám v temnotě rozeznat výraz jeho očí a tváře — cožpak to zpívá opravdu on, zamračený samotář Danijar?

Všiml jsem si, jak k němu Džamila v hlubokém dojetí několikrát pomalu vztáhla ruku; Danijar to však neviděl, díval se kamsi daleko k výšinám a s dlaní podepřenou v zátylku se kolébal ze strany na stranu. Džamilina ruka bezvládně klesla na žebřiny vozu. Náhle se Džamila zachvěla, prudkým rozhodným pohybem odtrhla ruku a zastavila se. Stála dlouho uprostřed cesty, strnulá a zachmuřená, předlouho se dívala za Danijarem a pak opět vykročila.

Chvílemi se mi zdálo, že jsme s Džamilou oba vzrušeni jakýmsi společným, stejně nepostižitelným citem. Snad se již dávno tajil na dně duše a teprve teď se probudil k životu?

Při práci zapomínala Džamila na všechno ostatní, ale když jsme se někdy zdrželi na mlatě a usedli na chvilku k odpočinku, neměla nikde stání. Potulovala se kolem starců, kteří čistili obilí, tu a tam přiložila ruku k dílu. Vysoko a prudce vyhodila do vzdušného proudu několik lopat pšenice, pak náhle odhodila lopatu a odešla ke stohům slámy. Usedla a zrovna jako by se bála zůstat sama se svými myšlenkami, volala na mne:

„Pojď sem, kičine bala, odpočiň si chvilku!"

Vždycky jsem čekal, že mi řekne něco důležitého, že mi vysvětlí, co ji zneklidňuje. Nic však neřekla. Bez jediného slova si položila mou hlavu do klína a dívala se někam do dálky, čechrala mé ježaté vlasy a něžně mě hladila po tváři svými horkými rozechvělými prsty. Díval jsem se zdola na její tvář, zesmutnělou bouřlivým neklidem, a myslím, že jsem v ní poznával sám sebe. Také ji cosi mučilo, něco narůstalo, zrálo v její duši a hledalo cestu ven. I ona se toho obávala. Trýznivě si přála a zároveň trýznivě si nepřála přiznat, že je zamilována, zrovna tak jako já jsem si přál i nepřál, aby milovala Danijara. Vždyť je to konec konců snacha mých rodičů, je to žena mého bratra!

Takové myšlenky mi však jen na okamžik prolétly

hlavou. Hned jsem je zaplašil. Jedinou skutečnou rozkoší pro mne tehdy bylo vidět dětsky pootevřené jemné rty, vidět Džamiliny oči, orosené slzami. Byla tak krásná, tak nádherná! Jakým vznešeným jasem a vášní plála její tvář! Tehdy jsem to všechno jen viděl, ale ještě plně nechápal. Dokonce i dnes se často ptám sám sebe, není-li snad láska stejnou inspirací, jako je inspirace umělce, básníka? Při pohledu na Džamilu se mi chtělo běžet po stepi a v hlasité prosbě vzývat zemi i nebe, aby mi zvěstovalo, co si mám počít, jak v sobě přemoci onen neznámý neklid i neznámou radost. Až jednou jsem náhle našel odpověď.

Jako obvykle jsme se vraceli z nádraží. Už se snášela noc, chomáčky hvězd se vyrojily na obloze, step zvolna usínala; jen Danijarova píseň rozezvučela ztichlý večer a měkce doznívala v temné dálce. Šli jsme s Džamilou za Danijarem.

Jakým kouzlem byl však tehdy Danijar očarován? V jeho melodii se ozývalo tolik něhy, tolik dojímavého stesku a osamělosti, že se až hrdlo sevřelo slzami soucitu a lítosti.

Džamila šla se skloněnou hlavou a pevně rukou svírala žebřiny vozu. Když Danijar znovu nasadil vysoký tón, Džamila zvedla hlavu, v chůzi se vyhoupla na vůz a sedla si vedle něho. Složila ruce na prsou a seděla jako zkamenělá. Šel jsem podle vozu, maličko jsem jej předběhl a díval se na ně. Danijar zpíval, jako by Džamilu vedle sebe ani ne-

vnímal. Viděl jsem, jak její ruce bezvládně klesly, přitiskla se k Danijarovi a lehounce sklonila hlavu na jeho rameno. Danijarův hlas se jen na okamžik zadrhl, jako když se švihnutím biče přeruší rytmus chůze koní, a pak se rozezvučel s novou silou. Zpíval o lásce.

Byl jsem hluboce dojat. Step jako by rozkvetla, zavlnila se vzrušením a rozhrnula tmu — a já jsem uviděl v této široké stepi dvojici milenců. Nevšímali si mne, jako bych tam vůbec nebyl. Šel jsem a díval se, jak se společně kolébají v taktu písně a celý ostatní svět pro ně přestal existovat. Nepoznával jsem je. Byl to stále týž Danijar ve své rozhalené, ošumělé vojenské košili, ale jeho oči jako by ve tmě hořely. Byla to Džamila, přitisknutá k němu, ztichlá a pokorná, se slzami třpytícími se na řasách. Byli to noví, nadpozemsky šťastní lidé. Cožpak to snad nebylo štěstí? Vždyť Danijar celou svou nesmírnou lásku k rodné zemi, lásku, ze které vytryskly v jeho duši všechny ty kouzelné melodie, přinášel bez výhrad Džamile, zpíval pro ni, zpíval o ní.

Opět se mne zmocnilo ono nevysvětlitelné vzrušení, které ve mně vzbuzovaly Danijarovy písně. Náhle mi bylo jasné, co chci. Musím je namalovat!

Polekal jsem se vlastních myšlenek. Přání však bylo silnější než strach. Namaluji je právě takhle šťastné! Ano, právě tak, jak je teď vidím. Ale stačí mi na to síly? Podaří se mi to? Dech se mi až tajil úzkostí i radostí. Šel jsem, pohroužen v sladké opo-

jení. Byl jsem šťasten, neboť jsem ještě netušil, kolik těžkostí mi v budoucnu způsobí to smělé přání. Říkal jsem si, že člověk musí vidět zemi tak, jak ji vidí Danijar; barvami budu vyprávět Danijarovu píseň, i na mých obrazech budou hory, step, lidé, rostliny, řeky a oblaka. Dokonce jsem si tehdy pomyslel: „A kde vezmu barvy? Ve škole mi je nedají, potřebují je sami.“ Jako by celá věc závisela jen na tom!

Danijarova píseň náhle utichla. To jej Džamila prudce objala; hned však zase spustila ruce, na okamžik strnula, pak vstala a seskočila z vozu. Danijar nerozhodně trhl opratí a koně se zastavili. Džamila stála na cestě, obrátila se k němu zády, pak rázně zvedla hlavu, pohlédla na něho z boku a řekla hlasem, v němž bylo slyšet slzy:

„No co se díváš?“ A po chvilce odmlčení drsně dodala: „Nekoukej na mne a jeď!“ Odešla ke svému vozu. „A co ty tu stojíš!“ pustila se do mne. „Sedni na vůz a hleď si svých opratí! Mám já to s vámi trápení!“

„Co to do ní najednou vjelo?“ řekl jsem si rozpačitě a popohnal jsem koně. Dalo se to lehce uhodnout: nebylo to pro ni snadné, má přece zákonného muže, který žije, leží někde v saratovské nemocnici. Vůbec se mi však nechtělo o ničem přemýšlet. Zlobil jsem se na ni i na sebe a snad bych byl začal Džamilu i nenávidět, kdybych věděl, že Danijar už nikdy nezazpívá, že už si nikdy neposlechnu jeho melodie.

Nevýslovná únava zachvátila celé mé tělo, toužil jsem být co nejrychleji na místě a svalit se na slámu. Ve tmě se kolébaly zadky klusajících koní, vůz se nesnesitelně otřásal, opratě mi každou chvíli vyklouzly z ruky.

Na mlatě jsem jen stěží stáhl koním chomouty a hodil je pod vůz. Sotva jsem se přivlekl ke slámě, svalil jsem se na ni. Danijar tentokrát sám zahnal koně na pastvu. Ráno jsem se však probudil s pocitem radosti v duši. Namaluji Džamilu a Danijara. Přivřel jsem oči a velmi přesně jsem si představil svůj obraz. Jen vzít štětec a barvy — a namalovat to!

Běžel jsem k řece, umyl se a zamířil k svázaným koním. Mokrá chladivá lucinka mě šlehala do bosých nohou, popraskaná chodidla svěděla, ale bylo mi dobře. Běžel jsem a při tom pozoroval, co se děje kolem. Slunce vycházelo nad horami, k slunci se nakláněla slunečnice, která tu náhodou vyrostla nad zavodňovacím příkopem. Žíznivě ji obklopily hořavky s bílými hlavičkami, ale nevzdala se, lovila a uchvacovala svými žlutými jazýčky jitřní paprsky, napájela tuhý pevný košíček semen. Cesta přes příkop je rozježděna, voda se řine stopami kol. A dál nafialovělý ostrůvek máty vonné, která vyrostla až po pás. Běžím po rodné zemi a nad mou hlavou se vlaštovky předstihují v letu. Kdybych tak měl barvy, abych mohl namalovat jitřní slunce i modrobílé hory, orosenou lucinku i divokou slunečnici, která tu vyrostla u příkopu!

Když jsem se vrátil na mlat, růžová nálada se mi zkalila. Uviděl jsem zachmuřenou, skleslou Džamilu. Jistě celou noc nespala, temné stíny se jí usadily pod očima. Neusmála se na mne ani nepromluvila. Když se však objevil skupinář Orozmat, Džamila k němu přistoupila a řekla bez pozdravu:

„Jděte k šípku s tím vaším vozem! Pošlete si mě, kam chcete, ale na nádraží jezdit nebudu!“

„Ale copak, co, Džamaltaj? To tě štípl ovád nebo co?“ dobrodušně se podivil Orozmat.

„Ovády mají jen telata na ocase. A na nic se neptejte! Řekla jsem nechci — a basta!“

Úsměv zmizel Orozmatovi z tváře.

„Chtěj si nebo ne, obilí vozit budeš!“ klepl berlou o zem. „Jestli tě někdo urazil, řekni to, a já mu přerazím berlu o hřbet! Když ne, tak nech hloupostí. Vozíš obilí vojákům a sama tam přece taky máš muže!“ Rázně se obrátil a poskočil na své berle.

Džamila se zarazila, celá zčervenala, pohlédla stranou na Danijara a tiše povzdechla. Danijar stál nedaleko, obrácen zády k ní, a přitahoval řemen u chomoutu. Slyšel celý rozhovor. Džamila ještě chvilečku postála a pohrávala si s bičem v ruce, pak odhodlaně mávla rukou a vykročila k svému vozu.

Toho dne jsme se vrátili dřív než obvykle. Danijar celou cestu hnal koně. Džamila se mračila a mlčela. Před námi ležela step, vyprahlá a zčernalá až k neuvěření. Včera byla přece docela jiná! Jako krásná

pohádka se mi stále znovu vybavoval obraz štěstí, který dal směr mým myšlenkám. Zdálo se mi, že jsem uchopil jakýsi nejvýraznější kousek života! Představoval jsem si jej do všech podrobností a to mě rozjitřovalo. Neměl jsem klid, dokud jsem nesebral u váhy silný bílý list papíru. Běžel jsem za stohy se srdcem prudce tlukoucím a položil jsem list na dřevěnou, hladce ohoblovanou lopatu, kterou jsem cestou sebral u mlátičky.

„Alláh požehnej!“ zašeptal jsem jako kdysi otec, když mě poprvé posadil na koně, a dotkl jsem se tužkou papíru. Byly to první nesmělé tahy. Když se však na listě objevily Danijarovy rysy, zapomněl jsem na všechno! Zdálo se mi, že na papíře ožila step za srpnové noci, zdálo se mi, že slyším Danijarovu píseň, že vidím Danijara s rozhalenou hrudí a hlavou zvrácenou nazad, že vidím Džamilu, přitulenou k jeho rameni. Byla to má první samostatná kresba: vůz a na něm Danijar a Džamila. Opratě jsou odhozeny dopředu, hřbety koní se vlní v modravé tmě; a pak už jen step a daleké hvězdy.

Kreslil jsem s takovým opojením, že jsem nevnímal okolní svět, a probral jsem se, až když se nade mnou ozval známý hlas.

„Copak je to s tebou? Ohluchl jsi snad?“

Byla to Džamila. Upadl jsem do rozpaků, zčervenal a ani jsem nestačil schovat kresbu.

„Už máme dávno naloženo, celou hodinu tě marně hledáme! Copak tu děláš? A co je tohle?“ zeptala se

a vzala do ruky kresbu. „Hm!“ škubla rozzlobeně rameny.

Byl bych se nejraději do země propadl. Džamila se předlouho dívala na obrázek, pak ke mně pozvedla posmutnělé zvlhlé oči a tiše řekla:

„Dej mi to, kičine bala... Schovám si to na památku...“ Složila list napůl a schovala jej za ňadra.

Už jsme vyjeli na cestu, ale já jsem se stále ještě nemohl nijak vzpamatovat. Stalo se to všechno jako ve snu. Nechtělo se mi věřit, že jsem nakreslil něco podobného tomu, co jsem viděl. Kdesi na dně duše se již rodil naivní jásot, dokonce pýcha, až k závrati mi rozvířily hlavu sny, které se navzájem předstihovaly svou smělostí a vábností. Již jsem si představoval řadu svých obrazů, ne kreslených tužkou, ale malovaných barvami. Ani jsem si nevšiml, že jedeme velmi rychle. To Danijar tak hnal koně. Džamila nezůstala pozadu. Rozhlížela se kolem a chvílemi se něčemu tklivě a provinile usmívala. Také já jsem se usmíval: to tedy znamená, že se už na mne a na Danijara nezlobí, a když ho poprosí, Danijar dnes zazpívá...

Na nádraží jsme tentokrát přijeli mnohem dřív než obvykle, zato koně byli zpěněni. Danijar hned začal tahat pytle. Těžko říci, kam tak pospíchal a co se dělo v jeho nitru. Když kolem nás projížděly vlaky, zastavoval se a provázel je dlouhým zádumčivým pohledem. Džamila se také dívala stejným směrem, jako by tušila, co mu táhne hlavou.

„Pojď sem na chvilku! Kůň má volnou podkovu, pomoz mi ji strhnout!“ zavolala na Danijara.

Když Danijar strhl podkovu z kopyta stisknutého mezi koleny a napřímil se, řekla Džamila tiše, hledíc mu do očí:

„Copak ty to nechápeš?... Jako bych byla jen já na světě!“

Danijar beze slova odvrátil oči.

„Myslíš, že mně je lehko?“ povzdechla Džamila.

Danijarovo obočí se vzklenulo, pohlédl na ni s láskou i steskem a něco řekl, ale tak tiše, že jsem to nezaslechl. Pak se rychle obrátil a šel k svému vozu, dokonce se zdálo, že má z něčeho radost. V chůzi hladil podkovu. Díval jsem se na něho a nerozuměl jsem tomu: čím ho mohla potěšit Džamilina slova? Jaká-pak radost, když někdo se smutným povzdechem řekne: „Myslíš, že mně je lehko?“

Už jsme složili a chystali se k odjezdu, když do dvora přišel hubený raněný voják v pomačkaném plášti s batohem na zádech. Několik minut předtím ve stanici zastavil vlak. Voják se rozhlížel kolem a zvolal:

„Je tu někdo z aulu Kurkureu?“

„Já jsem z Kurkureu!“ odpověděl jsem a přemýšlel, kdo by to mohl asi být.

„A čípak ty jsi, mládenče?“ Voják užuž mířil ke mně, ale vtom uviděl Džamilu a tvář se mu rozzářila v překvapeném radostném úsměvu.

„To jsi ty, Kerime?“ zvolala Džamila.

„Džamilo, sestřičko!“ Voják k ní příběhl a oběma rukama sevřel její dlaň.

Ukázalo se, že je to Džamilin krajan.

„To se mi poštěstilo! Zastavil jsem se tu jen tak nazdařbůh...“ Zajíkal se v radostném rozčilení. „Vždyť jedu právě od Sadyka, leželi jsme spolu v nemocnici. Snad dá pánbůh, že i on se za nějaký ten měsíc vrátí. Když jsme se loučili, řekl jsem mu — napiš dopis ženě, zavezu jí to... A tady ten dopis je, předávám jej neporušený a v úplném pořádku.“ Kerim podal Džamile trojúhelník.

Džamila vzala dopis, zčervenala, pak zbledla a opatrně pohlédla na Danijara. Zeširoka rozkročen stál osaměle vedle vozu, jako tehdy na humnech, a díval se na Džamilu očima plnýma zoufalství.

Ze všech stran se k nám sbíhali lidé, hned se našli i Kerimovi známí a příbuzní, otázky se jen sypaly. Džamila mu ani nestačila poděkovat za dopis, když kolem ní zarachotil vůz; Danijar prudce vyjel ze dvora, až vůz nadskakoval přes výmoly a rozvířil prach na cestě.

„Co blázníš? Přeskočilo ti?“ volali za ním.

Vojáka už někam odvedli, ale my s Džamilou jsme ještě stáli uprostřed dvora a hleděli na kotouče prachu, které se pomalu vzdalovaly.

„Pojedeme, džene,“ řekl jsem.

„Jeď, nech mě samotnou!“ řekla mrzutě.

Tak jsme poprvé za celou tu dobu jeli každý zvlášť. Horký dusný vzduch spaloval vyschlé rty. Vyprahlá

popraskaná země, kterou za celý den slunce rozžhavilo do běla, jako by nyní vychládala a pokrývala se špinavou šedí. V kalně šedém vzdušném oparu kolébavě zapadalo beztvaré slunce. Nad zataženým obzorem se kupily rudě oranžové bouřkové mraky. Vítr útočil v prudkých nárazech, usadil se v bílé pěně na koňských hubách, odhodil hřívy a uháněl dál, aby na kopcích roztančil metlice pelyňku.

„To vypadá na déšť," pomyslel jsem si.

Připadal jsem si ubohý a osiřelý, rozjitřený neklid mě úplně ovládl. Poháněl jsem koně, jako naschvál chtěli jít stále krokem. Dlouhonozí vyzáblí dropi poplašeně přebíhali někam do úvalu. Nárazy větru přihnaly na cestu uschlé listy divokého devětsilu; takové u nás nerostou, vítr je přinesl odněkud z kazašské strany. Slunce zapadalo. Nikde nebylo živé duše. Kolem jen step, zmořená sluncem.

Na mlat jsem přijel již za tmy. Všude ticho, vítr ustal. Zavolal jsem na Danijara.

„Odešel k řece," řekl mi hlídač. „Všichni se rozešli po domech, když je takové dusno. Bez větru na mlatě člověk neví, do čeho píchnout..."

Zahnal jsem koně na pastvu a rozhodl jsem se zaskočit k řece. Znal jsem Danijarovo oblíbené místo nad strží.

Seděl schoulený, s hlavou skloněnou na kolena, a poslouchal bouřlivé hučení řeky pod strží. Chtělo se mi jít k němu, obejmout ho a říci mu něco pěkného. Co jsem mu však mohl říci? Postál jsem chvilku

a vrátil jsem se. Pak jsem dlouho ležel na slámě, díval se na oblohu s temnými mraky a přemýšlel, proč je život tak složitý a nevyzpytatelný.

Džamila se stále ještě nevracela. Kam se poděla? Nebylo mi do spaní, ačkoliv jsem byl zmořen únavou. Vzdálená blýskavice chvílemi zaplála nad horami v hlubině mraků.

Ještě jsem nespal, když přišel Danijar. Bez cíle bloudil po mlatě a přes tu chvíli pohlédl na cestu. Pak se svalil vedle mne na slámu za stohem. Odejde odtud, nezůstane u nás v aulu! Ale kam by šel? Je sám, nikde nemá domov — kdo ho kde přivítá? Již v polospánku jsem uslyšel hrčení vozu, které zvolna sílilo. Patrně přijížděla Džamila.

Nevzpomínám si, jak dlouho jsem spal, když mi náhle u samého ucha zašelestila sláma, po které někdo přešel; jako by se mokré křídlo dotklo mého ramene. Otevřel jsem oči. Džamila! Přišla od řeky v mokrých chladivých šatech. Zastavila se, neklidně se rozhlédla kolem a sedla si vedle Danijara.

„Danijare, přišla jsem, sama jsem přišla," řekla tiše.

Do nehybného ticha bez hlesu sklouzl blesk.

„Zlobíš se? Moc se zlobíš, viď?"

A zase ticho. Jen měkce žbluňkla do řeky podemletá hrouda hlíny.

„Copak je to má vina? A tvá také ne..."

Za horami v dálce zahřmělo. Blesk ozářil Džamilin profil. Ohlédla se a sklesla k Danijarovi. Ramena se

jí křečovitě zachvěla, když na nich spočinula Danijarova ruka. Tělo se napjalo na slámě vedle Danijara.

Divoký vítr se přihnal ze stepi, rozvířil slámu, narazil na rozkolísanou jurtu na kraji mlatu a jako roztočená káča zakroužil na cestě. Znovu se zmítaly v mracích modravé ohně, se suchým třeskem udeřil nad hlavou hrom. Cítil jsem úzkost i radost; hnala se bouře, poslední letní bouře.

„Ty sis myslel, že on je mi dražší než ty? Tebe bych nedala za nikoho!“ vroucně zašeptala Džamila. „Za nikoho, nikdy za nikoho! Nemiloval mě. Dokonce i pozdrav pro mne napsal až na samý konec dopisu. Nestojím o jeho ubohou lásku, ať si říkají, co chtějí. Ty jsi můj nejdražší, můj miláček na celém světě jediný! Dávno jsem tě milovala. Ještě než jsem tě poznala, toužila jsem po tobě a čekala na tebe. A tys přišel, tys věděl, že čekám!“

Jasně modré blesky lámaly se a sjížděly klikatě do řeky pod strží. Sláma zašelestila pod studenými kapkami deště, které na ni šikmo dopadaly.

„Džamilam, má milá, má nejdražší Džamaltaj!“ oslovoval ji v tichém šepotu Danijar nejněžnějšími kazašskými a kirgizskými jmény. „Já jsem tě dávno miloval, snil jsem o tobě v zákopech, věděl jsem, že má láska je v daleké vlasti, a ta láska jsi ty, má Džamilo!“

„Obraťse ke mně, miláčku, ať vidím do tvých očí!“

Bouře se rozběsnila.

Plst stržená z jurty se třepala ve větru jako křídla

postřeleného ptáka. V bouřlivých nárazech proudil déšť, poháněný větrem při zemi, jako by s ní splýval v dlouhém polibku. Hrom se valil v mohutné lavině napříč oblohou. Jasné ohně blesků vzplály na horách jako zlato jarních tulipánů. V rokli zuřivě hučel vítr.

Déšť se jen lil; ležel jsem zahrabán v slámě a cítil jsem v dlani tep srdce. Byl jsem šťasten. Měl jsem pocit, jako bych po dlouhé nemoci poprvé vyšel ven na jasné slunce. Déšť i zář blesků pronikaly ke mně pod slámu, ale bylo mi blaze, usínal jsem s úsměvem. Tiché šeptání Džamily a Danijara mi splývalo s mírným šelestěním deště, měkce dopadajícího na slámu.

CHÝLÍ SE k podzimu, blíží se doba dešťů. Vzduch už byl prosycen vlhkou vůní pelyňku a namoklé slámy. Co nám přinesou podzimní dny? O tom se mi nechtělo přemýšlet.

Onoho podzimu jsem po dvouleté přestávce znovu začal chodit do školy. Po vyučování jsem často sedával nad strží u řeky nedaleko bývalého mlatu, nyní ztichlého a opuštěného. Tady jsem maloval své první skizzy školními barvami. Dokonce i tehdy jsem uznával, že se mi všechny nezdařily.

„Barvy nejsou k ničemu! Kdybych tak měl pořádné barvy!“ říkal jsem si, ačkoliv jsem si neuměl představit, jaké by vlastně měly být.

Teprve mnohem později se mi poštěstilo vidět olejové barvy v olověných tubách.

Barvy zůstanou barvami, ale učitelé měli asi přece jen pravdu; všemu se musí člověk naučit. Na studium jsem však nesměl ani pomyslet. Kdepak! Od bratrů jsme neměli žádné zprávy a matka by mne, svého jediného syna, „džigita a živitele dvou rodin", za nic na světě nepustila, to jsem nesměl ani vyslovit. Podzim se jako naschvál tak krásně vydařil, jen to namalovat!

Ubylo vody v řece Kurkureu, obnažené oblásky v peřejích porostly temně zeleným a oranžovým mechem. Ranní mrazíky sežehly do červena holé něžné jívoví, ale topoly si ještě uchránily pevné žluté listí.

Začouzené, deštěm omyté jurty pastevců koní se černaly na lukách u břehů řek v nazrzlé otavě, nad kouřovými otvory se vinuly šedé čpavé pramínky. Rozléhal se jasný zvuk podzimního ržání vyzáblých hřebců, kobyly se rozbíhaly na všechny strany; teď už bude těžké udržet stádo pohromadě do příštího jara. Dobytek, který se vrátil z hor, bloudil v houfech po strništích. Vysušenou zhnědlou step křížem krážem přeťaly cestičky ušlapané kopyty.

Brzy zadul vítr ze stepi, nebe se zakalilo, nastaly chladné deště — první poslové sněhu. Jednou, když se vydařil pěkný den, šel jsem k řece. Už dávno mě tam přitahoval ohnivý keř horského jeřábu na písčině. Sedl jsem si nedaleko brodu v jívoví. Snášel se soumrak. Náhle jsem uviděl muže a ženu, kteří podle všeho přebrodili řeku. Byl to Danijar a Džamila. Ne-

mohl jsem odtrhnout zrak od jejich rozhodných, vzrušených tváří. Danijar rázně kráčel s batohem na zádech, šosy rozepjatého pláště pleskaly po holínkách jeho sešlapaných bot. Džamila měla na hlavě bílý vlněný šátek, který se jí sesunul na ramena. Oblékla si své nejlepší květované šaty, ve kterých se ráda blýskala na návsi, a sametový prošívaný plášť. V jedné ruce nesla malý uzlíček, druhou rukou se držela za řemen Danijarova batohu. Při chůzi se o něčem domlouvali.

Šli pěšinkou přes úhor s keři kavylu a já jsem je bezradně sledoval smutným pohledem. Mám zavolat? Jazyk mi přischl k patru!

Poslední nachové paprsky sklouzly po dlouhé řadě strakatých obláčků podél hor, rychle se snášel soumrak. Danijar a Džamila se ani neohlédli a spěchali k zastávce. Asi dvakrát se ještě mihly jejich hlavy v houštině kavylu a pak se ztratily z dohledu.

„Džamiló—ó—ó!“ zavolal jsem z plna hrdla.

„Ó—ó—ó!“ neslo se osamělou ozvěnou.

„Džamiló—ó—ó!“ zaúpěl jsem znovu a jako pominutý jsem se vrhl za nimi přes řeku, rovnou do vody.

Pršky ledových krůpějí mi stříkaly do tváře, šaty jsem měl promočené, ale běžel jsem dál cesta necesta. Náhle jsem o cosi klopýtl a v prudkém běhu upadl na zem. Ležel jsem s hlavou skloněnou a slzy mi skrápěly tváře. Jako by se na mne těžce snesla tma. Pružná stébla kavylu tichounce, jemně šelestila.

„Džamilo! Džamilo!“ štkal jsem a dusil se slzami.

Loučil jsem se s nejdražšími, nejbližšími lidmi. Teprve teď jsem náhle pochopil, že jsem Džamilu miloval. Byla to má první, ještě dětská láska.

Dlouho jsem ležel opřený o mokrý loket. Loučil jsem se nejen s Džamilou a Danijarem, ale i se svým dětstvím.

JIŽ ZA TMY jsem se přiloudal domů. Ve dvoře byl poplach, řinčely třmeny, někdo sedlal koně a opilý Osmon v cvalu na koni řval z plných plic:

„Dávno jsme ho měli z aulu vyhnat, toho zatoulaného prašivého psa! Ostuda je to, hanba celého rodu! Kdybych ho dostal do rukou, zabiju ho na místě. Ať si mě soudí! To by pak každý tulák odváděl naše ženské! To si nenecháme líbit! Hurá na koně, mládenci! Nikam nám neuteče, na nádraží ho dohoníme!“

Zamrazilo mě: kam pojedou? Když jsem se přesvědčil, že pronásledovatelé zamířili po hlavní cestě k nádraží, ne na zastávku, nepozorovaně jsem se odplížil do domu a zabořil hlavu do otcova kožichu, aby nikdo neviděl mé slzy.

To bylo v aulu řečí a klepů! Ženy o překot Džamilu odsuzovaly.

„Husa je to! Z takové rodiny odejít — po štěstí si šlape!“

„V čem se to zhlédla, prosím vás, no řekněte!

Vždyť on má sotva mizerný kabát a děravé boty!“

„To se ví! Kdepak by taky vzal majetek? Je to tulák beze jména, pobuda, má jen to, co je na něm. Však uvidíte, že se krasotinka vzpamatuje, ale už bude pozdě!“

„Tak, tak. To je to! Copak Sadyk není mužský? Copak to není hospodář? Nejlepší mládenec v aulu?“

„A tchyně? Takovou tchyni nedá pánbůh každému! Kraj světa byste takovou hledali! Zničila se, husa jedna, a pro nic za nic!“

Snad jen já jsem neodsuzoval Džamilu, svou bývalou džene. I když má Danijar jen starý vojenský plášť a boty děravé, přece jsem věděl, že má duši bohatší než my všichni dohromady. Ne, nechtělo se mi věřit, že s ním Džamila bude nešťastna. Jen matky mi bylo líto. Zdálo se mi, že zároveň s Džamilou zmizela i matčina dřívější síla. Poklesla na duchu, celá se přikrčila; teď teprv chápu, jak těžko se smiřovala s tím, že život někdy tak krutě otřese starými pevnými základy. Ani mohutný strom se již nikdy nevzchopí, když jej bouře vyvrátila. Dřív se matka nikoho neprosila, aby jí navlékl nit do jehly, hrdost jí v tom bránila. Teď jsem však jednou přišel ze školy a dívám se, že se matce chvěje ruka, nevidí ucho jehly a pláče.

„Na, navleč mi nit!“ poprosila mě a těžce vzdychla. „Džamila je pryč... A jaká by to byla hospodyně v rodině! Je pryč... Všeho se zřekla... Proč odešla? Copak jí u nás bylo zle?“

Byl bych matku nejraději objal, uklidnil, vyprávěl jí, jaký člověk je Danijar, ale nesměl jsem, nadosmrti bych ji byl urazil.

A přece má nevinná účast v celé této historii nezůstala utajena.

Brzy se vrátil Sadyk. Trápil se ovšem, ačkoliv říkal stejně jako opilec Osmon:

„Je pryč — jen ať si táhne! Zdechne někde u cesty. Však je ženských jako máku. I kdyby byla ze zlata, nestojí za nic, když mohla utéct s takovým prašivým psem!“

„Svatá pravda!“ přizvukoval Osmon. „Škoda, že jsem ho tenkrát nedostal do rukou. Zabil bych ho — jaképak s ním cavyky! A tu poběhlici přivázat za vlasy ke koňskému ocasu! Asi se vypravili na jih na bavlnu, nebo táhli do Kazachstánu, však pro něho takové tuláctví není nic nového. Jen mi nejde na rozum, jak se to všechno zběhlo? Nikdo nic nevěděl, ani ve snu nás to nenapadlo! To ona všechno nastrojila, ta poběhlice! Já bych jí to spočítal...“

Když jsem takové řeči slyšel, měl jsem chuť říci Osmonovi: „Nemůžeš zapomenout, jak ti to pěkně řekla při senoseči, ty mizero!“

Jednou jsem seděl doma a kreslil pro školní noviny. Matka dělala něco u kamen. Vtom vrazil do světnice Sadyk. Bledý, s očima zlostně přivřenýma se vrhl ke mně a strčil mi pod nos list papíru.

„Tos nakreslil ty?“

Strnul jsem. Byl to můj první malířský pokus.

Danijar a Džamila na mne v tu chvíli pohlédli jako živí.

„Já.“

„Kdo je tohle?“ ukázal prstem na papír.

„Danijar.“

„Zrádče!“ zařval mi Sadyk do tváře.

Roztrhal kresbu na kousíčky, vyšel ze světnice a práskl za sebou dveřmi.

Po dlouhém tíživém mlčení se matka zeptala:

„Tys to věděl?“

„Věděl.“

Opřela se o kamna a hleděla na mne rozpačitě, s hořkou výčitkou. Když jsem řekl: „Nakreslím je ještě jednou!“ přikývla žalostně a ochable.

Díval jsem se na roztrhané kousky papíru, které se válely na podlaze, a dusila mě nesnesitelná urážka. Mají mě za zrádce! Ale koho jsem zradil? Rodinu? Náš rod? Přece jsem však nezradil pravdu, pravdu života, pravdu těch dvou lidí! To jsem nemohl říci nikomu, dokonce ani matka by to nepochopila.

Všechno se mi rozvířilo před očima, útržky papíru se roztančily po podlaze jako živé. Okamžik, kdy na mne Danijar a Džamila pohlédli z obrázku, mi pronikl do paměti tak silně, že se mi náhle zdálo, jako bych slyšel Danijarovu píseň, kterou zpíval oné památné srpnové noci. Vzpomněl jsem si, jak odcházeli z aulu, a neodolatelně jsem zatoužil vydat se také na cestu, vykročit jako oni směle a rozhodně na tvrdou cestu za štěstím.

„Půjdu studovat… Pověz to otci. Chci být umělcem!“ řekl jsem pevně matce.

Byl jsem přesvědčen, že začne s výčitkami, dá se do pláče, vzpomene na bratry, kteří padli ve válce. K mému překvapení se však nerozplakala, jen smutně a tiše řekla:

„Jeď… Opeřili jste se a máváte křídly jak umíte… Kdo může vědět, kam až doletíte? Snad máte pravdu. Jeď… Možná, že si to tam ještě rozmyslíš. Kreslit a malovat — to není řemeslo… Uč se, a pak uvidíš. Ale nezapomeň na domov…“

Toho dne se od nás Malý dům oddělil. Brzy jsem odjel na studie.

To je celý příběh.

Když mě z nižší umělecké školy poslali na malířskou akademii, předložil jsem jako diplomovou práci obraz, o němž jsem dávno snil.

Není těžké uhodnout, že je to obraz Danijara a Džamily. Jdou po cestě podzimní stepí. Před nimi se otevírá nedozírná, světlá dálka.

I když můj obraz není vrcholným uměleckým dílem — mistrem se člověk za den nestane! — je mi nekonečně drahý, je to mé první uvědomělé tvůrčí vzepětí.
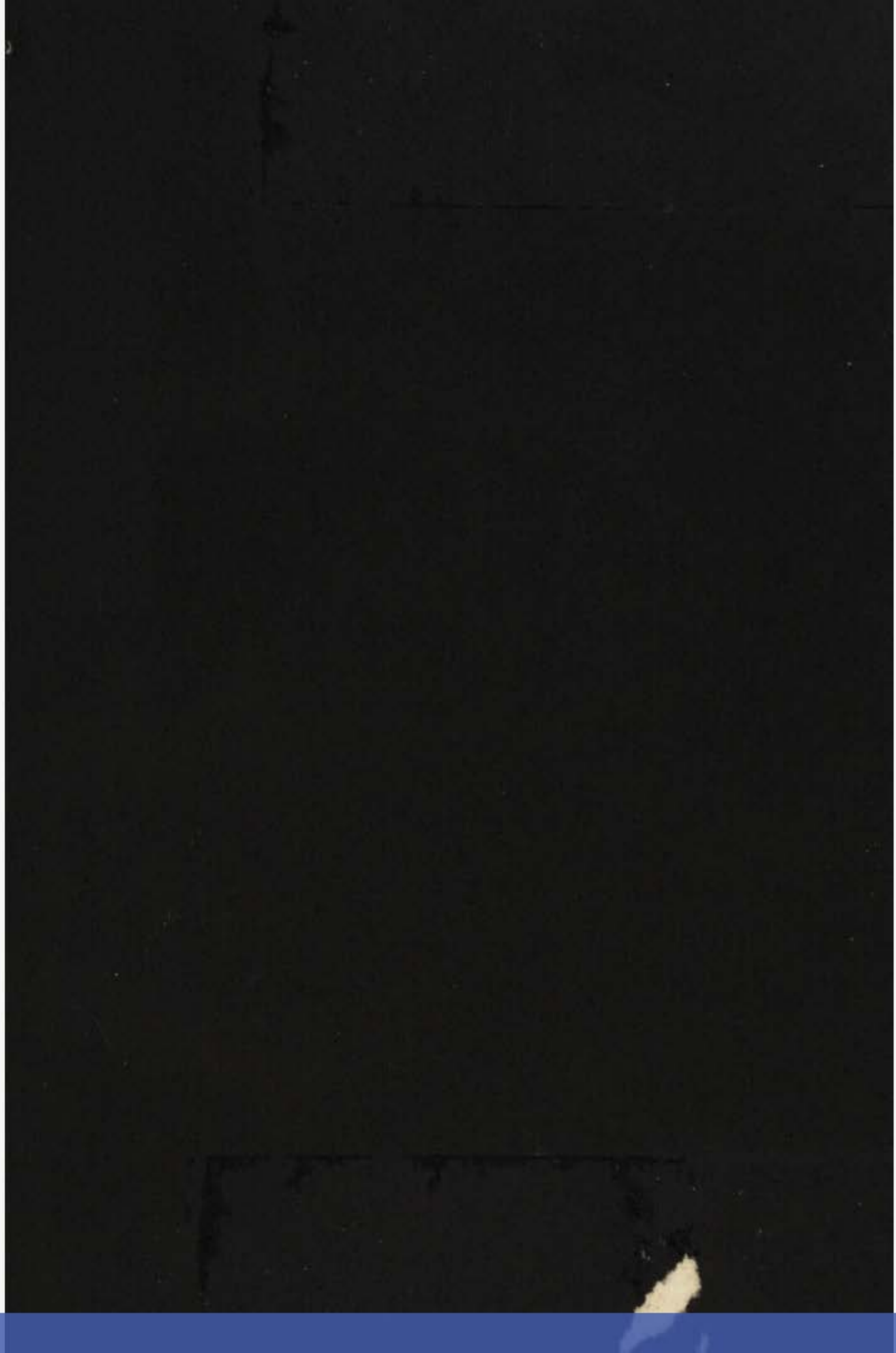
Ani teď se mi každá práce nepodaří, bývají dokonce chvíle, kdy ztrácím víru v sebe. V takových těžkých okamžicích mě to táhne k dávnému milému obrazu, k Danijarovi a Džamile. Dlouho se na ně vždycky dívám a rozmlouvám s nimi.